

Η περιπέτεια της ίδρυσης πανεπιστημίου στην Κύπρο

Μια ερμηνεία της τριαντάχρονης αναβλητικότητας

Παύλου Μ. Παύλος

Διδάκτωρ Ιστορίας της Εκπαίδευσης.

Περίληψη

Από την περίοδο της Βρετανικής Διοίκησης μέχρι την ίδρυση και λειτουργία του Πανεπιστημίου Κύπρου το 1992, ο διάλογος που διεξαγόταν ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους – με συχνή εμπλοκή και ακαδημαϊκών από την Ελλάδα – παρέμενε καθηλωμένος στο «αν» και στο «γιατί» θα έπρεπε να δημιουργηθεί. Το κέντρο βάρους μετακινήθηκε στο «πώς» λίγα μόλις χρόνια πριν την ίδρυση. Οι Βρετανοί είχαν εξαρχής προσεγγίσει το θέμα με κυνικά πολιτικά κίνητρα, υιοθετώντας ανοιχτά ως βασική χρησιμότητα ενός πανεπιστημίου στην Κύπρο την άμβλυνση του εθνικισμού και την «κυπριοποίηση» των συνειδήσεων. Ο παράγοντας αυτός εγκλώβισε τις συζητήσεις και μετά την ανεξαρτησία. Η μη εγκατάλειψη του στόχου για ένωση με την Ελλάδα επένδυσε το ενδεχόμενο ίδρυσης πανεπιστημίου με τον φόβο της απομάκρυνσης από τη «μητέρα πατρίδα». Η ασθενής θέση της Τουρκοκυπριακής κοινότητας κατέστησε αναποτελεσματική την δική της θετική στάση. Όμως, υπήρχαν και λόγοι οικονομικοί, κοινωνικοί και ευρύτερα πολιτικοί που εμπόδιζαν την ωρίμανση της ιδέας και των συζητήσεων. Το υψηλό κόστος ίδρυσης και λειτουργίας συνδυάστηκε με την αδιαφορία της ανώτερης τάξης – που διατηρούσε αλώβητες τις δικές της διεξόδους. Ρόλο διαδραμάτισε η απουσία τολμηρής και ελεύθερης διανοήσεως, καθώς και κρίσιμης κοινωνικής μάζας που να ασκεί πίεση: Η διεξόδος των σπουδών στην Ελλάδα, σε μεταλυκειακές σχολές στην Κύπρο, καθώς και στις χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού (μέσω του κόμματος της Αριστεράς) αποτελούσαν προσιτές οικονομικά λύσεις για τις μεσαίες και κατώτερες τάξεις. Η πλάστιγγα έγειρε υπέρ της ίδρυσης πανεπιστημίου μετά το 1974, χωρίς να λείψουν, μέχρι ακόμη και τις παραμονές της ίδρυσής του, οι αμφισβητήσεις και οι τριβές γύρω από το αν θα έπρεπε αυτό να δημιουργηθεί. Το όλο υπόστρωμα επηρέασε συνολικότερα τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, αποδυνάμωσε προκαταβολικά τη δομή και τη λειτουργία του Πανεπιστημίου, και επιβράδυνε την ανάπτυξη της κοινωνικής και επιστημονικής παρέμβασής του στη συλλογική ζωή της Κύπρου.

Λέξεις-κλειδιά

Πανεπιστήμιο, εκπαιδευτική πολιτική, εθνική πολιτική, πανεπιστήμιο και κοινωνία, πανεπιστήμιο και οικονομία

Εισαγωγικά

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, κατά αναλογία πληθυσμού, η Κύπρος κατείχε σταθερά μίαν από τις πέντε πρώτες θέσεις, παγκοσμίως, σε ποσοστό φοιτητών (Υπουργείο Οικονομικών 1972: 8-10). Το 1971, τα 2 από τα 6 εκατομμύρια λίρες των δημόσιων και ιδιωτικών δαπανών για την εκπαίδευση αποτελούσαν συνάλλαγμα που διέφευγε στο εξωτερικό για σπουδές σε διάφορες χώρες. Επρόκειτο για ποσοστό 0.8% του ΑΕΠ της Κύπρου (*Ο Φιλελεύθερος* 1972). Τα επόμενα χρόνια η αύξηση των δαπανών ήταν ραγδαία. Αυτή η πορεία κάθε άλλο παρά διακόπηκε με την τουρκική εισβολή του 1974.

Το Πανεπιστήμιο Κύπρου ιδρύθηκε με τον Νόμο 144/1989 και άρχισε τη λειτουργία του τον Σεπτέμβριο του 1992. Οι δομές του μπήκαν σε συνθήκες ομαλής λειτουργίας το 1995, όταν η Προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή μετέφερε τις αρμοδιότητές της στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου (Βάκης 2010: 697-715).

Είναι προφανές ότι ανάμεσα στον χρόνο κορύφωσης του «εκπαιδευτικού ιδεώδους» στην Κύπρο και στον χρόνο ίδρυσης-λειτουργίας του Πανεπιστημίου υπάρχει μια δυσεξήγητη απόσταση. Ήδη από την περίοδο της Βρετανικής Διοίκησης είχαν γίνει οι πρώτες συζητήσεις για ίδρυση πανεπιστημίου. Γιατί, λοιπόν, αυτό χρειάστηκε να περιμένει τη δεκαετία του 1990 για να ανοίξει τις πύλες του; Ποιοι ήταν οι λόγοι που καθυστέρησαν τόσο πολύ την ίδρυση του Πανεπιστημίου, δεκαετίες μετά τη μαζικοποίηση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης διεθνώς και στην Κύπρο;

Στο παρόν άρθρο θα επιχειρηθεί να δοθούν απαντήσεις στα πιο πάνω ερωτήματα, μέσα από τη διερεύνηση των παραγόντων που πιθανόν να συνέβαλαν στην τόσο αργοπορημένη ίδρυση και λειτουργία του Πανεπιστημίου Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα,

θα διερευνηθούν:

1. Οι σχετικές συζητήσεις και οι διαφαινόμενες αντιλήψεις που υπήρχαν πριν από την Ανεξαρτησία του 1960. Μήπως αυτές οι συζητήσεις και αντιλήψεις δημιούργησαν προκαταβολικά κλίμα αναστολής της ίδρυσης πανεπιστημίου;
2. Οι διέξοδοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που είχαν οι Κύπριοι, και που απορροφούσαν την αυξανόμενη ζήτηση κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες της ανεξάρτητης Δημοκρατίας. Πόσο και ποιες ανάγκες κάλυπταν αυτοί οι προορισμοί; Μπορούν να ανιχνευτούν στοιχεία που να συνδέονται με τη μη εμφάνιση επαρκούς κοινωνικής πίεσης και πίεσης από τον χώρο της διανοήσης για ίδρυση εγχώριου πανεπιστημίου;
3. Η δημόσια συζήτηση για το ενδεχόμενο ίδρυσης πανεπιστημίου κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες της Ανεξαρτησίας, και τα βασικά επιχειρήματα υπέρ και κατά της ίδρυσης. Ποιοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε, αρχικά, η αρνητική τοποθέτηση να εμφανίζεται ως ισχυρότερη ανάμεσα στους «πρωταγωνιστές» της εκπαιδευτικής και ευρύτερης πολιτικής ζωής;
4. Οι λόγοι για τους οποίους η τοποθέτηση της ηγεσίας των Τουρκοκυπρίων ήταν εξ αρχής θετική στο ζήτημα, καθώς και οι λόγοι για τους οποίους αυτή η στάση δεν επηρέασε επαρκώς τις εξελίξεις και τις επιλογές των Ελληνοκυπρίων, μέχρι το 1974.
5. Πιθανοί άλλοι λόγοι για τους οποίους, μετά το 1974, διαφοροποιήθηκαν οι συσχετισμοί και οδηγηθήκαμε τελικά – έστω με αργούς ρυθμούς – στην ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου. Υπάρχει σύνδεση μεταξύ της επιτάχυνσης των διαδικασιών ίδρυσης, από το 1988 και μετά, με τυχόν διαφοροποιήσεις στις

αντιλήψεις των διαμορφωτών πολιτικής για το «τι είναι πανεπιστήμιο»;

Το υπόστρωμα προδιάθεσης

Οι Βρετανοί, ακολουθώντας την πάγια πολιτική που εφάρμοζαν στις αποικίες τους, συνέχισαν και στην Κύπρο την εθνοκοινοτικά χωριστική εκπαιδευτική πολιτική που παρέλαβαν από τους Οθωμανούς. Εκτός από αυτό, βασική προτεραιότητά τους ήταν η προώθηση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο εκτεταμένος αναλφαβητισμός (Talbot and Cape 1913: 22; Sleight 1950: 3). Έτσι, κατά τις πρώτες αποικιακές δεκαετίες, παρέμεινε εκτός ορίζοντα οποιαδήποτε συζήτηση για Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι πολύ λίγοι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι που είχαν την επιθυμία, τα μέσα, και τη δυνατότητα για πανεπιστημιακή εκπαίδευση κατέφευγαν στην Αθήνα και στην Κωνσταντινούπολη αντίστοιχα.

Μόλις το 1930 θα εμφανιστεί στην αποικιακή έκθεση για την Κύπρο μια αναφορά σε Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, συνοδευόμενη από την επισήμανση της απουσίας πανεπιστημίου (*Colonial Reports* 1931: 29). Το 1932, η «Advisory Committee on Education in the Colonies» θα χαρακτηρίσει ως «μεγάλο σκάνδαλο» τη μη παροχή Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στους Κυπρίους και στους Παλαιστίνιους (Persianis 2003).

Η επιβολή δικτατορίας μετά την εξέγερση του 1931 («Οκτωβριανά») και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος συνέβαλαν ώστε το ζήτημα να μην έχει συνέχεια. Δεν θα ανακινηθεί παρά μόνο δύο δεκαετίες μετά. Το 1948 κατέρρευσε η προσπάθεια των Βρετανών να απαντήσουν στο αίτημα των Ελληνοκυπρίων για Ένωση παρέχοντας τη διέξοδο της αυτοκυβέρνησης («Διασκεπτική»). Η κατάσταση έτεινε να γίνει ανεξέλεγκτη μετά τη σύμπλευση και του κόμματος της Αριστεράς (ΑΚΕΛ) με τις

δυνάμεις που απαιτούσαν αδιαπραγμάτευτα την Ένωση (Ρίχτερ 2011: 23-31). Στις βρετανικές εφημερίδες άρχισαν να εμφανίζονται άρθρα για την αποτυχία της πολιτικής του Λονδίνου στην Κύπρο. Ανάμεσά τους και ένα άρθρο του W.E. Sinnett, ο οποίος υποστήριζε ότι η ίδρυση και λειτουργία ενός πανεπιστημίου στην Κύπρο θα δημιουργούσε σταδιακά μια νέα διανόηση, της οποίας τα μέλη δεν θα προσέβλεπαν πια στην Ελλάδα και στην Τουρκία, «*αλλά θα σκέφτονταν ως Κύπριοι*». Μακροπρόθεσμα, σημείωνε, αυτή η διανόηση θα αντικαθιστούσε τους εκκλησιαστικούς ηγέτες στην πολιτική ηγεσία των Ελληνοκυπρίων. Θα μπορούσε, τότε, να επικρατήσει μια πολιτική διαφορετική από εκείνην του «*άκαμπτου κινήματος για Ένωση [με την Ελλάδα]*» που ακολουθούσε η Εκκλησία (*The Times* 1949 a). Το άρθρο αυτό ήταν το έναυσμα για μια σειρά άλλων δημοσιευμάτων με ανάλογο περιεχόμενο. Ανάμεσά τους ξεχώριζε το άρθρο του Βαρόνου Kinross, ο οποίος επίσης συνέδεε την πρόταση για ίδρυση πανεπιστημίου με αμιγώς πολιτικές σκοπιμότητες: Η πολιτική αποτυχία σε αυτή την αποικία οφειλόταν, κατά την άποψή του, στην αποτυχία της εκπαιδευτικής πολιτικής της Βρετανίας στην Κύπρο, η οποία την αποξένωσε από την ανερχόμενη μεσαία τάξη του νησιού (*The Times* 1949 b).

Η αναφορά του Kinross σε ανερχόμενη μεσαία τάξη ήταν ακριβής. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε δημιουργήσει συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης στην Κύπρο: Εισροή συναλλάγματος από τους μισθούς των εθελοντών και από τις δαπάνες του Λονδίνου για συντήρηση των βρετανικών στρατευμάτων που στάθμευαν στο νησί, δημιουργία υποδομών και επιχειρήσεων υποστήριξης (Ρίχτερ 2007: 747).

Παρά το γεγονός ότι στη συζήτηση για ίδρυση πανεπιστημίου δεν είχαν εμπλακεί Βρετανοί επίσημοι, πολλοί Κύπριοι πολιτικοί και διανοούμενοι την ενέταξαν αυτόματα στο γενικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο, που ήθελε το Λονδίνο να απεργάζεται μονίμως

την άλωση της εκπαίδευσης. Η Εκκλησία της Κύπρου («Εθναρχία») αποτελούσε τον βασικό πόλο εξουσίας στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, από την περίοδο της Οθωμανικής Διοίκησης. Εξακολουθούσε δε να ελέγχει το οιονεί πολιτικό σύστημα – παρά τις προσπάθειες των Βρετανών για εκκοσμίκευση. Ο χώρος της εκπαίδευσης θεωρούνταν προπύργιο της εκκλησιαστικής εξουσίας. Έτσι, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Β΄ θέλησε να αντιδράσει έντονα στην αρθρογραφία των *Times*. Ο στενός του συνεργάτης (πρώην Γραμματέας της Εθναρχίας) Πολύκαρπος Ιωαννίδης δημοσίευσε επιθετικό άρθρο κατά της αποικιακής πολιτικής στην εκπαίδευση. Έκανε λόγο για προσπάθεια των Βρετανών να προσελκύσουν μια τάξη «ευνούχων», «προδοτών» και «κομμουνιστών» Ελληνοκυπρίων (*Εφημερίς* 1950). Ήταν η περίοδος του ενωτικού δημοψηφίσματος και η ένταση βρισκόταν στο απόγειό της. Ο συντάκτης του άρθρου καταδικάστηκε σε 18 μήνες φυλάκιση και η εφημερίδα υποχρεώθηκε να αναστείλει τη λειτουργία της επ' αόριστον.

Η συζήτηση στους *Times* αναθερμάνθηκε το 1953, με νέα σειρά άρθρων και επιστολών. Βασικός άξονας επιχειρηματολογίας ήταν η αναγκαιότητα ίδρυσης ενός πανεπιστημίου το οποίο να απομακρύνει, κυριολεκτικά και συνειδησιακά, τους Ελληνοκυπρίους από την Ελλάδα (*The Times* 1953). Οι αντιδράσεις στον ελληνοκυπριακό Τύπο ήταν και πάλιν έντονες (π.χ. *Ελευθερία* 1953), ενώ το θέμα απασχόλησε και αθηναϊκές εφημερίδες (ιδιαίτερα *Το Βήμα* 1953). Μέσα από αυτόν τον νέο κύκλο ανταποκρίσεων και αρθρογραφίας σταθεροποιήθηκε μια εθνική υπό-αφήγηση, που ρίζωσε βαθιά στις συνειδήσεις των διαμορφωτών της κοινής γνώμης: Ένα πανεπιστήμιο στην Κύπρο, πριν από την ένωση με την Ελλάδα, θα αποτελούσε μian επικίνδυνη εστία μόλυνσης του εθνικού φρονήματος και εν τέλει ένα μέσο υπόσκαψης της εθνικής υπόθεσης. Η μη

μετάβαση των Ελληνοκυπρίων στην Ελλάδα για σπουδές θα συνιστούσε από μόνη της φυσική και πνευματική αποκοπή από τη «μητέρα πατρίδα».

Συνεπώς, κατά τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας, η ανάπτυξη του μορφωτικού ιδεώδους και η από δεκαετίες βεβαιότητα της ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων ότι οι Βρετανοί προσπαθούσαν να αλώσουν την εκπαίδευση, με στόχο την από-εθνικοποίηση, συνοδεύτηκε από εξελίξεις που επεξέτειναν την καχυποψία και στο πεδίο της πιθανής ίδρυσης ενός πανεπιστημίου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στις παραμονές της Ανεξαρτησίας δημιουργήθηκε ένα υπόστρωμα αρνητικής προδιάθεσης στην ελληνοκυπριακή ηγεσία.

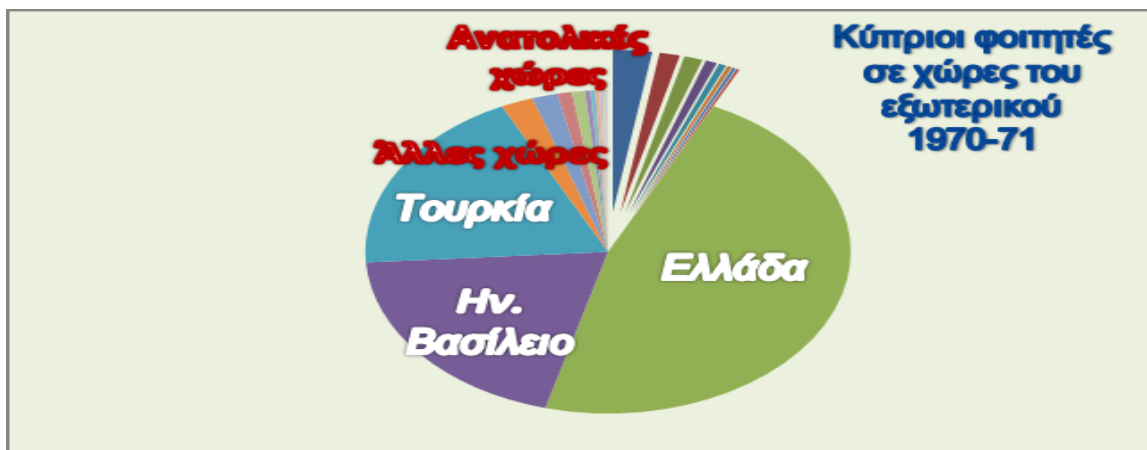
Ανεξαρτησία – Οι διέξοδοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Εκτός από τις διέξόδους προς τις «μητέρες πατρίδες», Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι είχαν τη δυνατότητα πρόσβασης και σε εγχώριες λύσεις Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Λίγο πριν την Ανεξαρτησία και κατά τη δεκαετία του 1960 δημιουργήθηκαν κάποιες δημόσιες σχολές, είτε διακοινοτικού είτε εθνοκοινοτικού χαρακτήρα: Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου (και το αντίστοιχο Τουρκοκυπριακό Κολλέγιο Διδασκάλων), Νοσηλευτική Σχολή, Ανώτερο Τεχνολογικό Ινστιτούτο, Δασικό Κολλέγιο, Ξενοδοχειακές και Επισιτιστικές Σχολές. Λειτουργήσαν, επίσης, ιδιωτικές σχολές – ιδιαίτερα προς το τέλος της δεκαετίας του 1960 – οι οποίες είτε κάλυπταν τις ανάγκες σε ειδικευμένο και γραμματειακό προσωπικό, είτε ήταν συμβεβλημένες με βρετανικά και αμερικανικά πανεπιστήμια και παρείχαν αναγνωρισμένα έτη σπουδών για απόκτηση τίτλου B.Sc.

Ιδιαίτερα οι δημόσιες σχολές απευθύνονταν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (κυρίως του αγροτικού πληθυσμού) που αναζητούσαν μια διασφαλισμένη εργασιακή διέξοδο, συνδυασμένη με συμμετοχή στο αγαθό της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Αντανακλούσαν τον σχεδόν υποχρεωτικό προσανατολισμό παιδιών των κατώτερων στρωμάτων «σε σχολές περιορισμένου κύρους» (Πατερέκα 1986: 70-71).

Μερικοί νέοι αυτής της κατηγορίας είχαν και μιαν άλλη διέξοδο: Η ΕΣΣΔ και οι σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης παραχωρούσαν στο κόμμα της Αριστεράς (ΑΚΕΛ), από το 1960, έναν συνεχώς αυξανόμενο αριθμό υποτροφιών για σπουδές στις χώρες αυτές (γράφημα 1 και πίνακας 1). Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι Ελληνοκύπριοι φοιτητές στις χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού ξεπερνούσαν τους 800, και το ΑΚΕΛ διένεμε σε μέλη του γύρω στις 80 υποτροφίες κάθε χρόνο (Υπουργείο Οικονομικών 1972: 8-10; Ministry of Education 1973: 22). Αυτό συνιστούσε σημαντική πηγή πολιτικού ελέγχου στην κοινωνία της εποχής. Λόγω της κοινωνικής σύνθεσης του κόμματος, η ζήτηση των μελών του για πανεπιστημιακές σπουδές ήταν σχετικά περιορισμένη. Έτσι, οι υποτροφίες κάλυπταν επαρκώς τη ζήτηση.

Γράφημα 1: Κύπριοι φοιτητές σε χώρες του εξωτερικού (1970/71)



Πίνακας 1: Κύπριοι φοιτητές στο εξωτερικό, αναλυτικά (1970/71)

Ελλάδα	5.440	ΗΠΑ	195	Βουλγαρία	88	Ουγγαρία	29	Βέλγιο	15
Ην. Βασίλειο	2.290	Αν. Γερμανία	156	Πολωνία	58	Ελβετία	25	Ισραήλ	10
Τουρκία	2.180	Τσεχοσλοβακία	141	Ιταλία	40	Ρουμανία	23	Αλλού	7
ΕΣΣΔ	300	Δ. Γερμανία	113	Αίγυπτος	40	Καναδάς	21	Σύνολο 11.573	
Γαλλία	250	Λίβανος	101	Γιουγκοσλαβία	34	Αυστρία	17		

Αυτές οι διέξοδοι επηρέαζαν τη στάση του ΑΚΕΛ στο θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου στην Κύπρο. Το κόμμα αυτό (που κινούνταν σταθερά σε ποσοστά πέραν του 20%) είχε ως προτεραιότητές του τη διεύρυνση της δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης και τη βελτίωση των όρων παροχής της – κυρίως της Δημοτικής (Χαραυγή 1962; ΑΚΕΛ 1976: 27). Θεωρούσε ότι η ίδρυση πανεπιστημίου θα απορροφούσε σημαντικούς οικονομικούς πόρους και θα ανέστελλε και τους δύο αυτούς στόχους. Εξάλλου, ένα κυπριακό πανεπιστήμιο το οποίο είτε θα ήταν διακοινοτικού χαρακτήρα – πράγμα δύσκολο μετά τον διαχωρισμό του 1964 – και θα λειτουργούσε στα πρότυπα των δυτικών πανεπιστημίων, είτε θα ήταν ελληνικού χαρακτήρα, δεν ήταν απαραίτητος στις προτεραιότητες του κόμματος. Ιδιαίτερα μετά το 1967, η παρουσία της στρατιωτικής δικτατορίας στην Αθήνα μετέτρεπε την προοπτική ίδρυσης ενός πανεπιστημίου στην Κύπρο, που θα ήταν συναρτημένο με την Ελλάδα, σε απευκταίο ενδεχόμενο.

Η αυξανόμενη ροή Ελληνοκυπριοπαίδων προς τις χώρες του σοσιαλιστικού στρατοπέδου για σπουδές επέφερε την αντίδραση του χώρου της Δεξιάς. Η αντίδραση αυτή κάθε άλλο παρά προσανατόλιζε προς τη δημιουργία πανεπιστημίου στην Κύπρο. Αντίθετα, διέγειρε αμυντικά ανταντακλαστικά, τα οποία κατευθύνονταν σε

κατασταλτικές λογικές. Παράλληλα, ενθάρρυνε την πολιτική της ενίσχυσης των ροών προς την Ελλάδα, ως αντίβαρο στο φαινόμενο. Το 1970, ο υπουργός Παιδείας Φρίζος Πετρίδης ανήγαγε το θέμα σε οιονεί επίσημη πολιτική. Εν όψει της επίσκεψής του στην Αθήνα, σε προσωπικό του σημείωμα προς τον ΥΠΕΠΘ Νικήτα Σιώρη υπογράμμιζε ότι *«συνιστάται η δημιουργία εν Κύπρω ειδικού μηχανισμού υποβοηθητικού της λειτουργίας του θεσμού χορηγήσεως υποτροφιών υπό του Ι.Κ.Υ.»*, ώστε να διευκολυνθεί και η αιτούμενη από τον ίδιο αύξηση του αριθμού υποτροφιών για σπουδές Ελληνοκυπρίων στην Ελλάδα. Προκειμένου να πείσει γι' αυτήν την αύξηση, εξηγούσε: *«Τονίζεται ότι ο αριθμός των προσφερομένων υπό ξένων χωρών υποτροφιών και δη των χωρών του Παραπετάσματος, οσημέραι αυξάνει με πρόδηλον αποτέλεσμα την μεταστροφήν Κυπρίων προς αλλότρια κέντρα έλξεως, καθ' ότι και μετά την αποπεράτωσιν των σπουδών των οι υπότροφοι συνασπιζόμενοι εις διαφόρους συνδέσμους υφίστανται συνεχώς εις την επαγγελματικήν ζωήν των επίδρασιν των οικείων εν τη Νήσω ξένων υπηρεσιών. Εξ άλλου, υπογραμμίζεται ότι δια πρώτην φοράν ο εν Κύπρω κομμουνισμός αποκτά πραγματικήν «ιντελλιτζέντσιαν» διαχεομένην εις άπαντας τους τομείς της ζωής της Νήσου (υπολογίζεται ότι 800-1000 Κύπριοι σπουδάζουν νυν εις χώρας της Α. Ευρώπης)»* (Κ.Α.Κ. 1970).

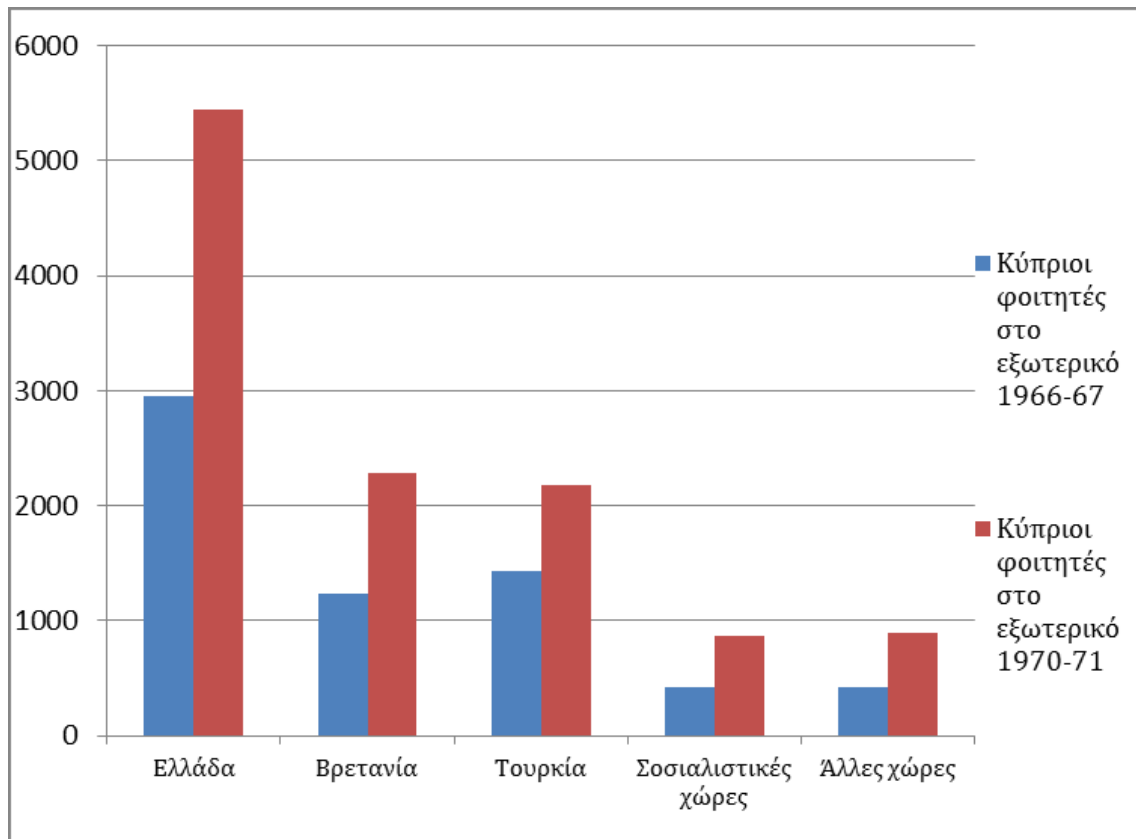
Όμως, οι λόγοι για τους οποίους η ανάγκη για ίδρυση πανεπιστημίου δεν έγινε πολιτικά και κοινωνικά πιεστική ήταν κυρίως οι εξής:

(1) Η περιορισμένη ομάδα προσοντούχων πνευματικών ανθρώπων, από τους πρώτους κιάλας μήνες της μεταβατικής περιόδου (Μάιος 1959-Αύγουστος 1960), απορροφήθηκε από τη διοίκηση. Εντάχθηκαν στις κρατικές υπηρεσίες και στους μηχανισμούς των δυο Κοινοτικών Συνελεύσεων για τις ανάγκες της στελέχωσης του νεοσύστατου κράτους. Οι ανάγκες ήταν υπέρτερες της προσφοράς και συνέχιζαν αυξανόμενες μέχρι το τέλος

της περιόδου. Έτσι, δεν παρέμεινε διαθέσιμο «πνευματικό υλικό» που να συνδέει την προσωπική ολοκλήρωση με την ανέλιξη μέσα από ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα. Ο ενθουσιασμός για τη συγκρότηση του κράτους έδινε ένα χαρακτήρα σημαντικής αποστολής στην καθημερινότητα αυτών των ανθρώπων. Από το 1959 και μετά, η πρόσδεση της πλειονότητας των διανοουμένων στην εξουσία ενισχύθηκε μέσω των μηχανισμών του νεοσύστατου κράτους, οι οποίοι απορροφούσαν σχεδόν κάθε πνευματική προσωπικότητα – εκτός του χώρου της Αριστεράς. Έτσι, το δυναμικό που προϋπήρχε και το νέο δυναμικό που δημιουργούνταν όχι μόνο δεν θα μπορούσε να αποτελέσει παράγοντα προώθησης της ιδέας για ίδρυση πανεπιστημίου στην Κύπρο, αλλά εκ της θέσεώς του λειτουργούσε ανασταλτικά.

(2) Τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα διατήρησαν αλώβητη τη δυνατότητα πρόσβασης στα βρετανικά πανεπιστήμια (γραφήματα 1 και 2, πίνακας 1). Η ιδιαίτερη σχέση της Κύπρου με τη Βρετανία, με βάση το Σύνταγμα, και η ένταξη στη Βρετανική Κοινοπολιτεία τον Φεβρουάριο του 1961 διατήρησαν και ενίσχυσαν τις δυνατότητες των Ελληνοκυπρίων για σπουδές σε βρετανικά πανεπιστήμια. Κατά κανόνα, επρόκειτο για αποφοίτους της Αγγλικής Σχολής Λευκωσίας. Μέσω άλλων ιδιωτικών σχολείων (όπως της Αμερικανικής Ακαδημίας στη Λάρνακα) εξασφαλιζόταν ευκολότερη πρόσβαση σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ και αλλού. Οι γόννοι των εύπορων αστικών οικογενειών μετά τη φοίτησή τους στην Αγγλική Σχολή και σε βρετανικά πανεπιστήμια είχαν ως δεδομένη την απασχόλησή τους σε σημαντικές θέσεις της κρατικής μηχανής (αν δεν επέλεγαν τη δραστηριοποίηση στον ιδιωτικό τομέα). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον έλεγχο του κράτους από «ανθρώπους αναθρεμμένους με τη βρετανική εμπειρική φιλοσοφία και μια μάλλον υλιστική προσέγγιση της ζωής» (Persianis 1981: 96). Με αυτόν τον τρόπο, και σε συνδυασμό με τους προορισμούς «χαμηλού κύρους» για τους

Γράφημα 2: Κύπριοι φοιτητές στο εξωτερικό (1966/67-1970/71)



γόνους των κατώτερων στρωμάτων, παγιώθηκε νωρίς ένα καθεστώς κοινωνικής διάκρισης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι επιλογές λειτουργούσαν σχεδόν ως «απόλυτος προορισμός», στη βάση της κοινωνικής-πολιτιστικής «κληρονομιάς» (Bourdieu – Passeron 1993: 129-140). Η αύξηση της ζήτησης για μεταλυκειακή εκπαίδευση απορροφούνταν σε διαβαθμισμένες επιλογές. Αυτές, με τη σειρά τους, προδιέγραφαν το κεφάλαιο επαγγελματικού γοήτρου και ανέλιξης που θα τις ακολουθούσε.

(3) Από το 1952 η Ελληνική Κυβέρνηση είχε αρχίσει να προσφέρει υποτροφίες σε Κυπρίους για σπουδές στην Ελλάδα, προκειμένου αυτές να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στις υποτροφίες που έδινε η Βρετανική Διοίκηση (Α.Ι.Α.Κ. 1951). Από το 1955 άρχισε

να προσφέρει υποτροφίες και για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό (*Ελευθερία* 1956). Ο αριθμός των υποτροφιών αυξανόταν σταθερά. Μεταξύ 1966-67 και 1969-70 είχαμε τετραπλασιασμό του αριθμού (Παγκύπριον Γυμνάσιον 1968 α: 26; 1968 β: 29-30; 1969: 36). Όμως, ακόμη και χωρίς υποτροφία, οι σπουδές Ελληνοκυπρίων στην Ελλάδα και Τουρκοκυπρίων στην Τουρκία παρουσίαζαν ένα πλεονέκτημα: Χρειαζόντουσαν μόνο μικρή οικονομική ενίσχυση από τις οικογένειές τους για να σπουδάσουν, αφού το κόστος ζωής στην Ελλάδα και στην Τουρκία ήταν αισθητά χαμηλότερο από εκείνο στην Κύπρο. Αυτό διεύρυνε αρκετά τα κοινωνικά στρώματα που μπορούσαν να αντέξουν το σχετικό οικονομικό βάρος.

Συνεπώς, μια σειρά από παράγοντες κατέστησαν «ορφανή» την ιδέα για ίδρυση πανεπιστημίου, κατά την προ του 1974 περίοδο. Δεν υπήρχε η κρίσιμη μάζα είτε διανοουμένων, είτε κοινωνικών στρωμάτων και πολιτικών δυνάμεων που να δώσει ώθηση στην ιδέα και να διατηρήσει μια συνέχεια στη σχετική συζήτηση.

Οι συζητήσεις κατά την πρώτη δεκαετία της Ανεξαρτησίας

Το 1968 αποκαλύφθηκε, δια στόματος Ρ. Ντενκτάς, ότι κατά τη διάρκεια της επίσκεψης Μακαρίου στις ΗΠΑ, έξι χρόνια πριν, ο Πρόεδρος Κένεντι είχε υποβάλει πρόταση στον Κύπριο Πρόεδρο να βοηθήσει η χώρα του στην ίδρυση ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου στην Κύπρο, το οποίο μάλιστα να αποκτήσει περιφερειακό χαρακτήρα (*Ελευθερία* 1968). Παρά το γεγονός ότι στη συνέχεια επισκέφθηκαν διαδοχικά την Κύπρο πολυμελής αμερικανική αποστολή και ο Αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, η Λευκωσία άφησε το ζήτημα να παγώσει.

Το «γιατί» απαντήθηκε εμμέσως σε εκδήλωση στις 14 Νοεμβρίου 1962 στη Λευκωσία, με θέμα ακριβώς την αναγκαιότητα ίδρυσης πανεπιστημίου. Στην εκδήλωση αυτή, ο Αμερικανός και ο Τουρκοκύπριος ομιλητής τάχθηκαν υπέρ της ίδρυσης ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου, ενώ ο Ελληνοκύπριος ομιλητής ήταν επιφυλακτικός έως αρνητικός (Karagiorgis 1986: 120). Η διαφορά στάσης απέναντι στο θέμα – η οποία υπογραμμίστηκε από τον Τουρκοκυπριακό Τύπο (*Halkin Sesi* 1962 a) – δεν είναι άσχετη με τη διαφορά φάσης στην οποία βρίσκονταν οι πολιτικές ηγεσίες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων αυτήν την περίοδο. Στα τέλη του 1962, η Τουρκοκυπριακή ηγεσία επιδίωκε με σχολαστικότητα την έμπρακτη κατοχύρωση όλων των δικαιωμάτων που της παραχωρούσε το Σύνταγμα. Η ίδρυση ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου ευθυγραμμιζόταν με τον στόχο της να κατοχυρώσει τη συνεταιρική διοίκηση της Κύπρου (*Halkin Sesi* 1962 b). Αντίθετα, η Ελληνοκυπριακή Κοινότητα ήδη προετοίμαζε τον περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων (τα οποία θεωρούσε υπερβολικά) και την επανέναρξη του πολιτικού αγώνα για την ένωση με την Ελλάδα.

Ελληνοκύπριος ομιλητής στην πιο πάνω εκδήλωση ήταν το μέλος της Κοινοτικής Συνέλευσης Δρ Χρ. Χαραλάμπους. Δημοσιοποιώντας τις απόψεις του στο εκπαιδευτικό κοινό λίγο αργότερα, υποστήριξε ότι «η ίδρυσις Πανεπιστημίου εν Κύπρω εντός της προσεχούς τουλάχιστον πενταετίας, όχι μόνον είναι αδύνατος, αλλά και μη επωφελής, αν όχι επιζήμιος...». Ως βασικότερους λόγους ανέφερε την απουσία επαρκούς πνευματικού υποβάθρου στην Κύπρο που να περιβάλλει ένα πανεπιστήμιο, τη μεγάλη οικονομική δαπάνη που θα συνεπαγόταν και την απουσία κατάλληλου διδακτικού και διοικητικού προσωπικού. Όμως, ο κυριότερος λόγος, κατά τον ίδιο, διαγράφεται στα εξής: «*Εις πάσας τας χώρας του κόσμου, όπου Πανεπιστήμια υφίστανται, ο γενικός*

χαρακτήρ αυτών είναι να προβάλλωσι τας παραδόσεις και τα εθνικά χαρακτηριστικά του λαού της χώρας. Δεν είναι απλώς οργανισμοί ανώτεροι παροχής γνώσεων, αλλ' έκαστον τούτων διατηρεί και προάγει τας εθνικάς και ανθρωπίνας αξίας τας προερχομένας εκ του λαού της χώρας εις ην τούτο λειτουργεί... Εις την περίπτωσιν όμως της Κύπρου, ως γνωρίζομεν, ο λαός όστις αποτελεί τον πληθυσμόν αυτής δεν αποτελεί εν κεχωρισμένον έθνος... Τι είδους Πανεπιστήμιον θα ιδρύσωμεν εν Κύπρω; Οποία θα είναι τα εθνικά χαρακτηριστικά αυτού και τίνες οι επιδιώξεις του; Παραδείγματος χάριν, το γεγονός ότι οι Έλληνες της Κύπρου, εν μεγίστη πλειοψηφία, σπουδάζουσιν εν Ελλάδι, δημιουργεί ένα βασικόν και αναγκαίον πνευματικόν και άρρηκτον δεσμόν μεταξύ Ελλάδος και Κύπρου... η αποκοπή του δεσμού τούτου, διά της ιδρύσεως Κυπριακού Πανεπιστημίου, θα συνεπήγετο αρνητικήν επίδρασιν της πνευματικής, και γενικώτερον, της πολιτιστικής αναπτύξεως του τόπου. Διότι εν Κυπριακόν Πανεπιστήμιον θα ήμβλυνε τους εθνικούς παλμούς και επιδιώξεις του λαού, και θα εσταθεροποιεί το επιβληθέν πολιτικόν καθεστώς, το οποίον δια ιστορικούς και εθνικούς λόγους, τουλάχιστον από της Ελληνικής πλευράς, είναι τελείως απαράδεκτον... Δια τους άνω λόγους, απορρίπτομεν ασυζητητί την ίδρυσιν Πανεπιστημίου εν Κύπρω...». Θα δεχόταν προς συζήτηση μόνο την ίδρυση μεμονωμένων σχολών (όπως Θεολογική και Γεωπονική), σε συνεργασία με την Ελλάδα (Δελτίον της ΟΕΛΜΕΚ 1963: 8-9).

Η τοποθέτηση του Χρ. Χαραλάμπους δεν ήταν μεμονωμένη. Αντίθετα, αποτελούσε τη συμπύκνωση του λόγου που η εθνική παράταξη διατύπωνε για το θέμα, καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της Ανεξαρτησίας, μέχρι το 1974, μέσα από ομιλίες, κείμενα και άρθρα, με κάθε ευκαιρία. Η επαναλαμβανόμενη επιχειρηματολογία ήταν ένα πλεχτό από δύο ειδών ίνες: Από τη μια ήταν το υπόστρωμα που είχε δημιουργηθεί κατά τη δεύτερη φάση της αποικιακής διοίκησης, με βάση το στερεότυπο ότι

οποιοσδήποτε αλλαγές στην εκπαίδευση εξυπηρετούσαν εξ ορισμού σκοπιμότητες των ξένων για άμβλυνση της εθνικής συνείδησης. Αυτό το στερεότυπο, στο θέμα του πανεπιστημίου, φαινόταν να το δικαίωνε η αρθρογραφία στους *Times*. Από την άλλη ήταν ο νεόδμητος φόβος της δημιουργίας θεσμών που μακροπρόθεσμα θα εμπέδωναν την Ανεξαρτησία, θα απομάκρυναν από την Ελλάδα, και θα δημιουργούσαν πραγματικές και συνειδησιακές συνθήκες εγκατάλειψης του στόχου για Ένωση.

Τόσο το άρθρο του Χρ. Χαραλάμπους, όσο και εκείνα άλλων διαμορφωτών της εκπαιδευτικής πολιτικής της εποχής, αποκαλύπτουν και την κυρίαρχη αντίληψη για το «τι είναι πανεπιστήμιο». Είναι προφανές ότι επικρατούσε η εικόνα πως πρόκειται για έναν στενά εκπαιδευτικό/ διδακτικό θεσμό, μια προέκταση του λυκείου, που – μέσω της διδασκαλίας – μεταδίδει στη νέα γενιά δύο πράγματα: Γνώσεις και εθνικές-ηθικές αρχές. Αυτή η αντίληψη θα συναντήσει διαφορετικές απόψεις μόνο πολύ αργότερα.

Το θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου θα έρθει προς συζήτηση, σε επίσημο βήμα, για πρώτη φορά τον Μάρτιο του 1966, με πρωτοβουλία του βουλευτή Πέτρου Στυλιανού. Ως επικεφαλής πρωτοβουλίας τριών βουλευτών, κατέθεσε επερώτηση στη Βουλή εάν υπάρχει σχεδιασμός στο Υ.Π. για δημιουργία στην Κύπρο «*Οικονομολογικού Ινστιτούτου*» και «*Γεωπονικής Σχολής*». Στην απάντησή του ο ΓΔ του Υ.Π. αποκάλυπτε ότι η ίδρυση Γεωπονικής Σχολής αποτελούσε «*από τινος χρόνου*» αντικείμενο μελέτης, σε συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση (Κ.Α.Κ. α 1966).

Η συνεννόηση για την οποία έκανε λόγο ο Γ.Δ. επισημοποιήθηκε στα τέλη του 1966. Κατά την επίσκεψή του Έλληνα ΥΠΕΠΘ Στ. Αλλαμανή στην Κύπρο (8-14 Δεκεμβρίου 1966), ο Κύπριος ομόλογός του Κ. Σπυριδάκης ήγειρε θέμα ίδρυσης στο νησί «*Πανεπιστημιακής μονάδος*». Σύμφωνα με ανακοινωθέν που εκδόθηκε μετά τη

συνάντησή τους, έκριναν και οι δύο ως αναγκαία μια τέτοια επιλογή, γι' αυτό και έδωσαν εντολή στις υπηρεσίες να εξετάσουν το ζήτημα (Κ.Α.Κ. β και γ 1966). Ο Κ. Σπυριδάκης δεν ήθελε την ίδρυση διακοινοτικού και αγγλόγλωσσου πανεπιστημίου στην Κύπρο. Αντιλαμβανόταν, όμως, ότι ήταν αδιανόητη η απουσία πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, γι' αυτό και προσπάθησε να αρχίσει μια διαδικασία για δημιουργία μεμονωμένων σχολών, υπό μορφή παραρτημάτων των ελληνικών πανεπιστημίων. Η προσπάθειά του αυτή δεν θα έχει συνέχεια, κυρίως λόγω της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα και της συνακόλουθης αδυναμίας συνεννόησης. Σε ομιλία του τον Μάρτιο του 1967, ανέφερε: *«Η Κύπρος οφείλει να αποκτήσει Πανεπιστήμιον, δια να δύναται να προσφέρει ανωτάτην εκπαίδευσιν εις πλείστους νέους μη δυνάμενους να μεταβώσι προς τούτο εις το εξωτερικόν. Έχομεν ανάγκην πολύ περισσοτέρων των σημερινών επιστημόνων, και δη πτυχιούχων των τεχνικών και θετικών επιστημών... Προϋπόθεσις όμως προς ίδρυσιν πανεπιστημίου είναι η συνεννόησις μετά της Ελλάδος επί της μορφής και του χαρακτήρος του...»* (Σπυριδάκης 1974 α). Αυτή η τοποθέτηση καθιστούσε κάπως τα εθνικά αντανακλαστικά, γι' αυτό και μερίδα του Τύπου την πρόβαλε θετικά.

Οι συζητήσεις ατόνησαν για κάποιους μήνες μετά τον Απρίλιο του 1967, κυρίως εξαιτίας δύο αποφάσεων, οι οποίες συνέπεσαν χρονικά: Η πρώτη ήταν η απόφαση του δικτατορικού καθεστώτος στην Αθήνα να αυξήσει σημαντικά τον αριθμό των υποτροφιών σε Ελληνοκυπρίους για σπουδές στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση των συνταγματαρχών έδειχνε ότι την ενδιέφερε η συνέχιση της ροής Ελληνοκυπρίων στην Ελλάδα για σπουδές – και εμμέσως ότι δεν ευνοούσε ιδιαίτερα τη διακοπή αυτής της ροής με την ίδρυση ενός πανεπιστημίου. Η δεύτερη ήταν μια απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, σύμφωνα με την οποία οι στρατιώτες θα απολύονταν στους 12 μήνες θητείας, αντί στους 24, εφόσον είχαν εγγραφεί σε

πανεπιστημιακή σχολή στην Ελλάδα. Αυτή η απόφαση έδωσε ιδιαίτερη ώθηση στην εγγραφή Ελληνοκυπρίων σε ελληνικά πανεπιστήμια (*Ο Φιλελεύθερος* 1967).

Η κατακόρυφη οικονομική ανάπτυξη από το 1965 και μετά, η ανάπτυξη πολιτιστικής ζωής, και η ενίσχυση της αστικής τάξης και του χώρου των διανοουμένων ευνόησαν την εκδήλωση τοποθετήσεων υπέρ της ίδρυσης πανεπιστημίου. Παράλληλα, κατέταξαν πλέον την Κύπρο σταθερά στις χώρες με πολύ υψηλό ποσοστό φοιτητών, γεγονός που συνέβαλλε στην κάπως πιο ψύχραιμη συζήτηση γύρω από το θέμα. Εξάλλου, τα πολιτικά γεγονότα του 1963-64 και η συνακόλουθη αποκλειστική διαχείριση του κρατικού μηχανισμού από την ελληνοκυπριακή κοινότητα ενίσχυσαν τις αντιλήψεις που προσέβλεπαν στην αυτόνομη ανάπτυξη. Κατέστησαν, έτσι, λιγότερο απόλυτη την αντίδραση ενός τμήματος της «εθνικής παράταξης».

Το 1968 μπορεί να θεωρηθεί ως χρονιά σταθμός για τις συζητήσεις γύρω από την ίδρυση πανεπιστημίου. Ο Τύπος ασχολήθηκε εκτενέστερα με το θέμα. Στα τέλη της χρονιάς – και πάλιν με πρωτοβουλία του βουλευτή Π. Στυλιανού – το ζήτημα συζητήθηκε για πρώτη φορά στην ολομέλεια της Βουλής των Αντιπροσώπων. Η εγγραφή του έγινε με τον τίτλο «*Η εθνική και επιστημονική ανάγκη της ιδρύσεως εθνικού Πανεπιστημίου εν Κύπρω και αι προϋποθέσεις λειτουργίας του*» (Α.Β.Α. 1968 α: 237).

Οι σημαντικότερες ιδιαιτερότητες της συζήτησης στη Βουλή ήταν οι εξής: (α) Ο αριθμός των βουλευτών που συμμετείχαν με αγορεύσεις τους ήταν πολύ περιορισμένος. (β) Η επιχειρηματολογία όσων εκφράστηκαν κατά της ίδρυσης πανεπιστημίου, εκτός από την πάγια βάση της για τους εθνικούς κινδύνους που περιέκλειε ένα τέτοιο εγχείρημα, εμπλουτίστηκε τώρα με αναφορές στις κοινωνικές-ταξικές παραμέτρους και

στην οικονομική διάσταση. (γ) Τόσο τα στοιχεία που παρουσίασε ο εισηγητής για την οικονομική διάσταση, την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών και παρεμφερή ζητήματα, όσο και τα αντίστοιχα αντεπιχειρήματα των αντιτιθεμένων στερούνταν στοιχειώδους τεκμηρίωσης. Αποτελούσαν – καθ' ομολογία των ιδίων – εμπειρικούς υπολογισμούς αυθαίρετους, γι' αυτό και εκ διαμέτρου αντίθετους. (δ) Για πρώτη φορά το κόμμα της Αριστεράς τοποθετήθηκε ξεκάθαρα κατά της ίδρυσης πανεπιστημίου, σε εκείνη τη χρονική περίοδο.

Ο εισηγητής του θέματος επικεντρώθηκε αρχικά στα διαφεύγοντα ετήσια ποσά για σπουδές Κυπρίων στο εξωτερικό, στην ενίσχυση που θα μπορούσε να επιφέρει στην οικονομία η λειτουργία ενός πανεπιστημίου, και στην παρουσίαση στοιχείων για το πώς θα μπορεί να είναι οικονομικά εφικτή η ίδρυση και λειτουργία του. Στη συνέχεια, προσπάθησε αφενός να αντικρούσει προκαταβολικά την επιχειρηματολογία για τους εθνικούς κινδύνους και αφετέρου να επισείσει τον κίνδυνο αλλοτρίωσης των συνειδήσεων των νέων μέσω των σπουδών στο εξωτερικό. Δεν απέφυγε να απευθυνθεί στα εθνικά αντανάκλαστα των υπολοίπων βουλευτών – πλην του ΑΚΕΛ – υπογραμμίζοντας τους κινδύνους από τις σπουδές σε χώρες του σοσιαλιστικού στρατοπέδου (Α.Β.Α. 1968 α: 237-243).

Από τις τοποθετήσεις των αντιτιθεμένων ξεχώρισε η ομιλία του βουλευτή Χρ. Μιχαηλίδη, στην οποία αποτυπώθηκαν συμπυκνωμένα τα επιχειρήματα όσων διαφωνούσαν έντονα με την ίδρυση πανεπιστημίου. Απέρριψε την επιχειρηματολογία του Π. Στυλιανού και διατύπωσε τη βεβαιότητα ότι «η ίδρυση πανεπιστημίου εν Κύπρω θα ελαττώσει τους πνευματικούς δεσμούς της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος». Πράγμα πολύ αρνητικό, συμπλήρωσε, αν αναλογιστεί κανείς ότι τα τελευταία 60 χρόνια ηγούνταν του εθνικού αγώνα ως συνεργάτες της Εθναρχίας «απόφοιτοι του Εθνικού

Πανεπιστημίου, γαλουχηθέντες επί των πανεπιστημιακών εδωλίων με τα αθάνατα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη». Ένα κυπριακό πανεπιστήμιο, κατέληξε, θα «ευνουχίση την εθνικήν συνείδησιν» (Α.Β.Α. 1968 β: 277-278).

Στην ομιλία του ο ΓΓ του ΑΚΕΛ Εζεκίας Παπαϊωάννου συνέδεε σταθερά την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση με τα τεχνολογικά επιτεύγματα. Με αυτόν τον τρόπο έθετε τη συζήτηση σε μια βάση που μπορούσε να την ακουμπήσει λιγότερο η εθνικιστική ιδεολογία και οπτική. Σε αντίθεση με τους άλλους ομιλητές στη Βουλή (και με την πλειονότητα όσων αρθρογραφούσαν σχετικά), τοποθέτησε το ζήτημα στο ευρύτερο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής, και κατέληξε: *«Κατά την γνώμην μου δεν θα ήτο ούτε φρόνιμον ούτε ωφέλιμον να σπεύσωμεν να ιδρύσωμεν πανεπιστημιακάς σχολάς προτού λύσωμεν το ζήτημα της χρησιμοποίησεως των ήδη υπάρχοντων και σπουδαζόντων επιστημόνων μας. Νομίζω ότι το πλέον άμεσον και φλέγον πρόβλημα εις την εκπαίδευσίν μας σήμερα δεν είναι η ίδρυσις ανωτάτων σχολών, αλλά επέκτασις της γενικής υποχρεωτικής εκπαιδύσεως εις οκταετή και η αποφασιστική επέκτασις της επαγγελματικής και τεχνικής εκπαιδύσεως δια να καλύψωμεν τας αμέσους ανάγκας μας εις ειδικευμένους εργάτας και τεχνικούς» (Α.Β.Α. 1968 β: 279-282).*

Η κατάληξη της συζήτησης ήταν να παραπεμφθεί το ζήτημα για μελέτη στην Επιτροπή Παιδείας της Βουλής, όπου δεν συζητήθηκε ποτέ. Επρόκειτο για μια διαδικαστική πρόταση, την οποία ο εισηγητής αποδέχτηκε προκειμένου να μην καταποντιστεί η εισήγησή του σε μια ψηφοφορία (Παύλου 2014: 469).

Το 1968 ήταν χρονιά διαλόγου για το θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου και μέσα από τις στήλες του Τύπου. Δημοσιεύτηκαν αρκετά άρθρα και επιστολές, με επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα. Σ' αυτό συνέβαλαν οι εξελίξεις στο Κυπριακό. Η κρίση της Κοφίνου

(Νοέμβριος 1967) οδήγησε στην αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας και του Γ. Γρίβα από την Κύπρο, καθώς και στην εξαγγελία Μακαρίου ότι η ελληνοκυπριακή κοινότητα θα πρέπει πλέον να αναζητήσει λύση στο πλαίσιο του «εφικτού» (δικοινοτικό ανεξάρτητο κράτος) και όχι του «ευκταίου» (ένωση με την Ελλάδα). Οι διακοινοτικές συνομιλίες που άρχισαν με προτροπή του διεθνούς παράγοντα έδειχναν προς το πρώτο, ενώ την ίδια στιγμή η ρητορική των συνταγματαρχών στην Αθήνα (παρά το γεγονός ότι παρασημαστικά πίεζαν για συμβιβασμό), εξακολουθούσε να υπαινίσσεται την Ένωση και να ζητά από τη Λευκωσία πλήρη υπακοή στο «εθνικό κέντρο». Έτσι, οι συζητήσεις για το πανεπιστήμιο πήραν το άρωμα της φόρτισης των δύο ιδεοτυπικών πόλων· αναδύθηκε με αξιώσεις η ανεξαρτησιακή προσέγγιση, την ώρα που ο εθνικός λόγος γινόταν ακόμη πιο ακραίος. Εκτός από τις πολιτικές εξελίξεις, η προσπάθεια αναδιοργάνωσης της εκπαίδευσης – παράλληλα με την προσπάθεια να περισωθούν στοιχεία της Μεταρρύθμισης του 1964 από την «αντιμεταρρύθμιση» των συνταγματαρχών – συνέβαλε επίσης στο να τεθεί επί τάπητος το θέμα του πανεπιστημίου.

Ωθηση στη δημόσια συζήτηση έδωσε και η παρουσία του Καθηγητή William Bakamis, ο οποίος είχε μετακληθεί τον Φεβρουάριο του 1968 από τις ΗΠΑ. Διετέλεσε επί εξάμηνο σύμβουλος στο Υπουργείο Παιδείας σε θέματα αναδιοργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος και υπέβαλε σχετική έκθεση. Παρά τη μη ενασχόλησή του με το θέμα, πολλές από τις αναφορές στην έκθεσή του «έδειχναν» προς την κατεύθυνση της αναγκαιότητας για ίδρυση πανεπιστημίου (*Ο Αγών* 1968).

Στον δημόσιο διάλογο εμφανίστηκε τώρα και μια ομάδα νεότερων διανοουμένων (και πολιτικών προσώπων), πολλοί από τους οποίους θα αναδειχθούν σε σημαντικές προσωπικότητες της μετά το 1974 περιόδου (όπως οι Τ. Χατζηδημητρίου και Μ.

Ατταλίδης). Με την αρθρογραφία τους η προοπτική ίδρυσης ενός διακοινοτικού-περιφερειακού πανεπιστημίου, που να προσελκύει φοιτητές και από τις γύρω χώρες, άρχισε να αποκτά μια νέα κατηγορία υποστηρικτών: Όσους προέτασσαν το κοινωνικό ζήτημα, και ήταν ταυτόχρονα διατεθειμένοι να εκθέσουν και δημοσίως τις απόψεις τους, παρά τον αναμενόμενο πολιτικό στιγματισμό.

Στη συζήτηση εμπλέκηκαν και πανεπιστημιακοί από την Ελλάδα. Ο Κύπριος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Θ. Κάκουλλος, σε ολοσέλιδες δηλώσεις του σε κυπριακή εφημερίδα, υπεραμύνθηκε της ιδέας για ίδρυση πανεπιστημίου στην Κύπρο (*Γνώμη* 1968 α). Οι αντιδράσεις στις θετικές τοποθετήσεις ήταν έντονες: Άρθρα συντακτών, επιστολές αναγνωστών, παρεμβάσεις επωνύμων θεωρούσαν τις σχετικές εισηγήσεις προϊόν σκοπιμοτήτων για αποκοπή της Κύπρου από την Ελλάδα. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο του ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών Γ.Θ. Ράμμος υπογράμμιζε την εθνική και πολιτιστική σημασία της συνέχισης της μετάβασης Κυπρίων για σπουδές στην Ελλάδα. Θεωρούσε αρνητική εξέλιξη την τυχόν ίδρυση πανεπιστημίου στην Κύπρο (*Γνώμη* 1968 β). Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γερ. Κονιδάρης ζητούσε να παραμείνουν προσηλωμένοι οι Ελληνοκύπριοι στην Ένωση, να θεωρήσουν την Ανεξαρτησία ως έναν απλό σταθμό στην πορεία τους και να αποβάλουν κάθε σκέψη για ίδρυση πανεπιστημίου πριν την Ένωση (*Γνώμη* 1968 δ). Μέσα στο κλίμα της εποχής, οι απόψεις πανεπιστημιακών δασκάλων από την Ελλάδα είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα και επιρροή.

Ο υπουργός Παιδείας Κ. Σπυριδάκης, με δηλώσεις του τάχθηκε υπέρ της ίδρυσης πανεπιστημίου, νοουμένου ότι θα ήταν «*αυτοτελές Ελληνικόν Πανεπιστήμιον*», ενώ ο Δρ Χρ. Χαραλάμπους τοποθετήθηκε σαφώς κατά της ίδρυσης, υπενθυμίζοντας την επιχειρηματολογία που είχε επικαλεστεί παλαιότερα (*Γνώμη* 1968 γ).

Επομένως, μπορεί να λεχθεί ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1960 συγκεντρώθηκαν αρκετοί παράγοντες οι οποίοι πίεζαν προς την κατεύθυνση μιας πιο εμπειριστατωμένης αντιμετώπισης του θέματος. Παρά το γεγονός, όμως, ότι τέθηκαν στο τραπέζι κάποιες διαφοροποιημένες προσεγγίσεις και εμφανίστηκαν νέες ομάδες υποστηρικτών, η αντίδραση όσων διαφωνούσαν με την ίδρυση ενός πανεπιστημίου, για εθνικούς-πολιτικούς λόγους, εξακολουθούσε να είναι έντονη. Ακόμη πιο μονολιθική – και χωρίς ουσιαστικό αντίλογο – παρέμεινε η άποψη ότι το πανεπιστήμιο είναι ένας θεσμός-προέκταση του λυκείου, με αποκλειστική αποστολή τη μεταλαμπάδευση γνώσεων και εθνικών-ηθικών αρχών.

Η μερική υποχώρηση της έντασης στις συζητήσεις

Την περίοδο 1969-70 παρατηρήθηκε και πάλιν κάποια κινητικότητα, προερχόμενη αυτήν τη φορά από παράγοντες του εξωτερικού. Κύπριοι καθηγητές πανεπιστημίων στις ΗΠΑ υπέβαλλαν ανεπίσημες προτάσεις προς το Υπουργείο Παιδείας, ενθαρρύνοντας την πολιτική ηγεσία να προχωρήσει στην ίδρυση πανεπιστημίου. Κατά κανόνα, με τις προτάσεις τους προδιέγραφαν ένα διακοινοτικό πανεπιστήμιο με περιφερειακή εμβέλεια (Α.Τ.Χ. 1976 β: 15).

Στο θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου αναφέρθηκε σε ομιλία του και ο πρέσβης των ΗΠΑ στη Λευκωσία David Popper. Στην πραγματικότητα, συνέδεε το ζήτημα με την τότε συζητούμενη στα Η.Ε. ιδέα για ίδρυση ενός περιφερειακού πανεπιστημίου στη Μέση Ανατολή, υπό την αιγίδα των Η.Ε. (ή συγκεκριμένα της UNESCO). Εφόσον θα απαρτιζόταν από περιφερειακά κέντρα ή τμήματα, θα μπορούσε να έχει ένα τέτοιο κέντρο και στην Κύπρο (*The Cyprus Mail* 1970). Η τοποθέτηση του πρέσβη προκάλεσε

αρνητικά αλλά και θετικά σχόλια. Υπήρχαν, παράλληλα, πληροφορίες ότι το ενδιαφέρον αμερικανικών πανεπιστημίων για δημιουργία μονάδων τους στην Ελλάδα και στην Κύπρο ήταν τόσο μεγάλο ώστε ομάδα καθηγητών τους αποφάσισαν να συντονίσουν τις ενέργειές τους, προκειμένου να υπερκεραστεί η απραξία των δυο κυβερνήσεων (*Ο Φιλελεύθερος* 1970 β).

Τελικά, η μόνη πρόταση η οποία έτυχε σχετικά θετικής κατάληξης ήταν εκείνη του Albany University της Νέας Υόρκης. Ίσως επειδή δεν αφορούσε άμεσα την ίδρυση πανεπιστημίου, αλλά τη δημιουργία, κατ' αρχήν, ενός Ινστιτούτου Κυπριακών Ερευνών. Φαινόταν πιο εφικτή οικονομικά και υλοποιήσιμη σε σύντομο χρονικό διάστημα· και κυρίως, ήταν απαλλαγμένη από τον κίνδυνο να εμπλακεί στην ιδεολογικοπολιτική δίνη της συζήτησης για τον βαθμό εθνικής ωφέλειας ή ζημίας. Το 1970 υπογράφηκε συμφωνία με την κυπριακή κυβέρνηση, η οποία τελικά δεν οδήγησε στη δημιουργία του Ινστιτούτου, αλλά στη διεξαγωγή ερευνών στην Κύπρο από αριθμό καθηγητών του Albany (A.T.X. 1976 β: 15).

Η συμφωνία με το Albany αποκάλυπτε και τα όρια του Κ. Σπυριδάκι στην εμπλοκή ξένων πανεπιστημίων ή διεθνών οργανισμών (όπως η UNESCO). Οι επιφυλάξεις του ήταν προφανείς. Πήγαζαν από την πεποίθηση ότι η έξωθεν εμπλοκή και χρηματοδότηση θα περιόριζε δραστικά τα περιθώρια αυτονομίας στον καθορισμό του χαρακτήρα, των προτύπων και των προσανατολισμών ενός κυπριακού πανεπιστημίου (*Ο Φιλελεύθερος*. 1970 α).

Ο Φρίξος Πετρίδης, σε μια από τις πρώτες δημόσιες εμφανίσεις του ως διάδοχος του Κ. Σπυριδάκι στο Υπουργείο Παιδείας, τοποθετήθηκε αρνητικά στην ίδρυση πανεπιστημίου. Επικαλέστηκε αποκλειστικά οικονομικούς και πρακτικούς λόγους, και καθόλου εθνικούς: «*Ευρίσκω άκαιρον την ιδέαν δια τας καλώς γνωστάς*

κοινωνικοοικονομικής συνθήκας του τόπου». Αντί πανεπιστημίου ευνοούσε την ενθάρρυνση δημιουργίας Κολλεγίων ή παρεμφερών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όχι πανεπιστημιακού επιπέδου (Υ.Π.. 1970: 11). Με αυτόν τον τρόπο προδιέγραψε, εν πολλοίς, μια στασιμότητα στο ζήτημα κατά την υπουργία του. Και πράγματι, επέμεινε σε αυτήν τη θέση μέχρι το τέλος της διετούς θητείας του (Κ.Α.Κ. 1971; Κ.Α.Κ. 1972).

Ο Κ. Σπυριδάκης προσπάθησε να αντιπολιτευτεί την τοποθέτηση του διαδόχου του, με ομιλία σε σχετική εκδήλωση, τον Μάρτιο του 1971. Ακόμη πιο σαφής θα είναι ένα χρόνο μετά, τονίζοντας ότι τάσσεται υπέρ της ίδρυσης πανεπιστημίου, εκτός των άλλων και για τον εξής λόγο: Θα πρέπει να αρχίσουν αμέσως διαδικασίες για δημιουργία ενός ελληνικού πανεπιστημίου, *«διότι αν δεν ιδρυθή σήμερα ελληνικόν Πανεπιστήμιον, υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθή Πανεπιστήμιον βραδύτερον, αλλά θα έχη κυπριακόν ή ελληνοτουρκικόν χαρακτήρα»* (Σπυριδάκης 1974 β: 561-566). Η τοποθέτηση του Κ. Σπυριδάκι δίνει και το μέτρο της μερικής διαφοροποίησης του κλίματος: Θεωρώντας ως δεδομένο ότι κάποια στιγμή θα δημιουργηθεί πανεπιστήμιο στην Κύπρο, κάλεσε όσους ενδιαφέρονταν για τη διατήρηση της ελληνικότητας να συστρατευθούν στην κατεύθυνση της ίδρυσής του σύντομα, για να αποφευχθεί ο κίνδυνος αυτό να ιδρυθεί μεταγενέστερα με άλλο χαρακτήρα.

Μέσα στις συνθήκες των διακοινοτικών συνομιλιών για επίλυση του Κυπριακού (1968-1973), ο διεθνής παράγοντας εξακολούθησε να βλέπει το θέμα του πανεπιστημίου ως ευκαιρία για δημιουργία ενός γεφυρωτικού θεσμού ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Πολύ περισσότερο από τη στιγμή που οι άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης ήταν ανέκαθεν χωριστές – και άρα διαχωριστικές. Οι συστάσεις που έρχονταν από το εξωτερικό και κινούνταν σε αυτό το πνεύμα ενεργοποιούσαν τα αντανακλαστικά της εθνικής παράταξης. Συνακόλουθα, όσοι προσέβλεπαν στο «εθνικό κέντρο» κατέτασσαν

απόψεις όπως αυτές του Σπυριδάκι στην κατηγορία των «επικινδύνων», αφού, είτε ελληνικό είτε διακοινοτικό, ένα πανεπιστήμιο στην Κύπρο θα απέκοπτε τις επόμενες γενιές από την Ελλάδα. Μόνο μετά την Ένωση ήταν νοητή η ίδρυσή του (*Ελευθερία* 1971). Τα επικριτικά σχόλια συνεχίστηκαν και υποχρέωσαν τον Κ. Σπυριδάκι να αρθρογραφήσει για να υπεραμυνθεί των απόψεών του (*Ελευθερία* 1973).

Το άδοξο τέλος των συνομιλιών για επίλυση του Κυπριακού, το 1973, δημιούργησε εκ νέου την ανάγκη τόνωσης της διεθνούς προσωπικότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Γι' αυτό και η επίσημη πλευρά έδειξε ενδιαφέρον για προτάσεις που στόχευαν στην ίδρυση μεμονωμένων πανεπιστημιακών σχολών, ιδιαίτερα όταν αυτές υποβάλλονταν από διεθνείς οργανισμούς. Η ίδρυση τέτοιων μεμονωμένων σχολών έμοιαζε να αποτελεί μια ενδιάμεση λύση που θα μπορούσε να δώσει κάποια ώθηση στο θέμα, καθυστερώντας ταυτόχρονα τις εθνικές ευαισθησίες και τις ανησυχίες για το οικονομικό κόστος. Στο εμπιστευτικό έγγραφο της Δ.Ε.Μ.Ι.Π. (βλέπε πιο κάτω) διαβάζουμε (μετάφραση από τα Αγγλικά): «*Η πιθανότητα ίδρυσης μιας Μονάδας του Διεθνούς Πανεπιστημίου των Η.Ε. στην Κύπρο ήγειρε μεγάλο κυβερνητικό ενδιαφέρον. Οι εισηγήσεις, ωστόσο, για ίδρυση Σχολών για Οικονομικές και Πολιτιστικές Σπουδές που έγιναν το 1973, δεν υλοποιήθηκαν. Διεθνή σώματα όπως η WHO και η FAO, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1973-74, διαπραγματεύτηκαν με την Κυπριακή Κυβέρνηση την εγκαθίδρυση στην Κύπρο τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ανώτερους τεχνικούς στους αντίστοιχους τομείς ενδιαφέροντος, μέσα στο Ανώτερο Τεχνολογικό Ινστιτούτο στη Λευκωσία. Η εφαρμογή του προγράμματος αναβλήθηκε ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974. Την ίδια περίπου περίοδο, το Τμήμα Κοινωνικής Ανάπτυξης του ECOSOC πρότεινε στην Κυβέρνηση την εγκαθίδρυση ενός Ινστιτούτου Κοινωνικής Ανάπτυξης, ο στόχος του οποίου θα ήταν να παρέχει*

κατάρτιση σε ανώτερου επιπέδου προσωπικό από χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Αυτή η πρόταση δεν υλοποιήθηκε, κυρίως λόγω έλλειψης επαρκούς ανταπόκρισης από τις συμμετέχουσες χώρες. Το κλίμα που είχε δημιουργηθεί από όλες αυτές τις συζητήσεις, μαζί με την απουσία νομοθεσίας που να παρέχει το κανονιστικό πλαίσιο για εγκαθίδρυση θεσμών ανώτερου επιπέδου, έδωσαν ώθηση σε πρωτοβουλίες του ιδιωτικού τομέα, για την καθιέρωση προγραμμάτων επιπέδου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε συνεργασία με ξένες πανεπιστημιακές σχολές» (Α.Τ.Χ. 1976 β: 16).

Τις προσπάθειες για ίδρυση πανεπιστημίου με τη βοήθεια του ΟΗΕ είχαν αρχίσει το 1973 ο πρέσβης της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη Ζ. Ρωσσίδης και ο μόνιμος αντιπρόσωπος της χώρας στην UNESCO πρέσβης Α. Λεβέντης. Βασικός τους στόχος ήταν να δημιουργήσουν το κατάλληλο κλίμα – τόσο στους χώρους αποστολής τους όσο και στην Κύπρο – για προώθηση της ιδέας ίδρυσης ερευνητικής και σπουδαστικής μονάδας του Πανεπιστημίου του ΟΗΕ. Οι κυπριακές αρχές δεν απέρριπταν την ιδέα, αλλά δεν έδειχναν ιδιαίτερη σπουδή για την προώθησή της (Κ.Α.Κ. 1974).

Την ίδια χρονιά, εκπρόσωποι του Υπουργείου Εξωτερικών και του Υπουργείου Παιδείας πραγματοποίησαν κοινή σύσκεψη με στόχο την ανασκόπηση του θέματος της ίδρυσης πανεπιστημίου στην Κύπρο. Αυτή η σύσκεψη κατέληξε στα εξής συμπεράσματα: (α) Υπάρχουν εκπαιδευτικοί, πολιτιστικοί, επιστημονικοί και οικονομικοί λόγοι που ευνοούν την ίδρυση πανεπιστημίου στην Κύπρο, το οποίο είναι εφικτό και χρήσιμο να ιδρυθεί. (β) Είναι δυνατή η βοήθεια από την Ελλάδα προς την κατεύθυνση αυτή, παρόλο που η ευαίσθητη διακοινοτική πτυχή του προβλήματος δεν θα πρέπει να παραγνωρισθεί. (γ) Το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών θα πρέπει να ενισχυθεί και επεκταθεί, προκειμένου να παρέχει την απαραίτητη υποδομή για μελλοντική ακαδημαϊκή ανάπτυξη. (δ) Η πρόταση που αφορά την ίδρυση Μονάδας του

Διεθνούς Πανεπιστημίου των Η.Ε. πρέπει να τύχει σοβαρής μελέτης (Α.Τ.Χ. 1976 β: 17). Η εξέλιξη αυτή ώθησε και τον τότε υπουργό Παιδείας Α. Κούρο να πάρει θέση. Η τοποθέτησή του ήταν θετική, αλλά άφηνε το ζήτημα σε έναν αόριστο χρονικό ορίζοντα (*Ο Φιλελεύθερος* 1973).

Συνεπώς, στις παραμονές των γεγονότων του 1974 – και σε συνάρτηση πάντα με τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις της περιόδου – η πλάστιγγα άρχισε να κλίνει υπέρ της ίδρυσης πανεπιστημίου (ή έστω της αξιοποίησης προτάσεων για ίδρυση παραρτημάτων ή πανεπιστημιακών μονάδων). Οι διαμορφωτές πολιτικής προσέγγιζαν πλέον το θέμα με μικρότερης έντασης αναστολές. Η επίκληση εθνικών λόγων για μη ίδρυση πανεπιστημίου εμφανιζόταν αρκετά εξασθενημένη ως επιχείρημα, σε σύγκριση με μια δεκαετία πριν.

Η στάση των Τουρκοκυπρίων - οι διέξοδοί τους για Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Η γενικότερη κατάσταση είχε κρατήσει τους Τουρκοκυπρίους σε αναμονή. Ακόμη και μετά τον διαχωρισμό του 1964 διατήρησαν τη θετική τους στάση απέναντι στο ενδεχόμενο ίδρυσης ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου. Αλλά οι συνθήκες απομόνωσής τους δεν επέτρεπαν ιδιαίτερες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή. Εξάλλου, σημαντική ήταν η διέξοδος των σπουδών στην Τουρκία. Από τους 11.573 Κυπρίους που σπούδαζαν στο εξωτερικό το 1971, οι 2.180 σπούδαζαν στην Τουρκία. Επρόκειτο φυσικά για Τουρκοκυπρίους (γραφήματα 1 και 2, πίνακες 1 και 2). Ποσοστό 25% αυτών των φοιτητών ήταν γυναίκες. Οι σπουδές στη «μητέρα πατρίδα» ήταν και γι' αυτούς μια «εθνοκεντρική» λύση. Πρακτικά, ήταν επίσης η προσφορότερη διέξοδος, λόγω της εισαγωγής τους χωρίς εξετάσεις, από το 1967 και μετά. Το κόστος ζωής στην

Πίνακας 2:

<i>Τουρκοκύπριοι φοιτητές στην Τουρκία</i>				
<i>1961-62</i>	<i>1966-67</i>	<i>1967-68</i>	<i>1969-70</i>	<i>1970-71</i>
684	1.427	1.380	1.500	2.180

Τουρκία ήταν αρκετά χαμηλότερο από ό,τι στην Κύπρο, με αποτέλεσμα να είναι εύκολη η συντήρησή τους. Η πλειονότητά τους, εξάλλου, διέμενε δωρεάν σε 7 οικοτροφεία, στην Άγκυρα, στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη (Behcet 1969: 307-308; Feridun 2000: 615; K.A.K. 1969). Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ 1965 και 1968, με απόφαση του υπουργού Εσωτερικών Πολ. Γιωρκάτζη, απαγορευόταν η επιστροφή στην Κύπρο Τουρκοκύπριων φοιτητών που σπούδαζαν στην Τουρκία, με το αιτιολογικό ότι υπήρχαν πληροφορίες για στρατιωτική εκπαίδευσή τους στη χώρα σπουδών τους (*Ο Φιλελεύθερος* 1965; *Η Χαραυγή* 1965; *Halkin Sesi* 1965).

Προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Τουρκοκύπριοι φοιτητές και με την «Τουρκοκυπριακή Διοίκηση». Τον Μάρτιο του 1970 το «Νομοθετικό σώμα» πήρε τιμωρητικά μέτρα κατά των νέων οι οποίοι μετά το 1963-64 έφυγαν από την Κύπρο χωρίς άδεια, ή έφυγαν με άδεια για σπουδές και δεν επέστρεψαν (*Ο Φιλελεύθερος* 1970γ). Σύντομα αποκαλύφθηκε ότι η αντιπαράθεση μεταξύ των Τουρκοκυπριακών Φοιτητικών Ενώσεων Κωνσταντινούπολης και Άγκυρας με την «Τουρκοκυπριακή Διοίκηση» ήταν γενικότερη, με έντονα πολιτικό χαρακτήρα (*Ο Φιλελεύθερος* 1970 δ; ε; στ). Στις αρχές του 1971, ο Ραούφ Ντενκτάς αντιμετώπιζε την ανοιχτή κριτική και την οργανωμένη αντίδρασή τους σε δημόσιες εμφανίσεις και ομιλίες του. Για την πολιτική τους δράση, πολλοί φοιτητές συλλαμβάνονταν από την «Αστυνομία» της «Τουρκοκυπριακής Διοίκησης» (*Ο Φιλελεύθερος* 1971 α; β).

Η καχυποψία της ελληνοκυπριακής πλευράς απέναντι στους Τουρκοκυπρίους παρέμεινε ενεργή μέχρι το 1974. Όταν το 1973 η Dr. Servent Sami ίδρυσε ιδιωτικό πανεπιστήμιο στην περιοχή της τουρκοκυπριακής συνοικίας της Λευκωσίας και ζήτησε χρηματοδότηση από το Συμβούλιο της Ευρώπης και την UNESCO, το μόνο που πέτυχε ήταν να κινητοποιήσει τον μηχανισμό της Κυπριακής Δημοκρατίας για να αποτραπεί κάτι τέτοιο. Το πανεπιστήμιο της Dr. S. Sami δεν λειτούργησε ποτέ (Κ.Α.Κ. 1973).

Η στάση, λοιπόν, της τουρκοκυπριακής ηγεσίας και του Τύπου ήταν εξαρχής θετική στην ίδρυση ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου στην Κύπρο, και παρέμεινε θετική μέχρι το 1974. Όμως, το περιορισμένο μέγεθος της κοινότητας σε σύγκριση με την ελληνοκυπριακή, η απομόνωσή της μετά το 1964, η συνακόλουθη ενίσχυση της εξάρτησης από την Τουρκία, και η εύκολη πρόσβαση στα πανεπιστήμια της Τουρκίας δεν ευνοούσαν η κοινότητα και η ηγεσία της να προτάξει το ζήτημα, ούτε και να έχει ιδιαίτερη βαρύτητα η θετική της στάση. Εξάλλου, η θετική αυτή στάση έτεινε να ενισχύει παρά να αποδυναμώνει την καχυποψία των Ελληνοκυπρίων για τους εθνικούς κινδύνους από την ίδρυση πανεπιστημίου.

Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου

Το πραξικόπημα και η τουρκική εισβολή του 1974 διέκοψαν προσωρινά την όλη συζήτηση για ίδρυση πανεπιστημίου στην Κύπρο. Το θέμα επανήλθε με πρωτοβουλία του ίδιου του Προέδρου Μακαρίου. Τα πρώτα χρόνια μετά το 1974 καταβαλλόταν μεγάλη προσπάθεια αναδιάρθρωσης των δομών του κράτους. Παράλληλα, η ανάγκη ανανέωσης της διεθνούς του υπόστασης ήταν επιτακτική. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επανατοποθετήθηκαν ψηλά στις προτεραιότητες θέματα που, εκ πρώτης όψεως, δεν

ήταν άμεσα αναγκαία στις συνθήκες οικονομικής καταστροφής. Ένα απ' αυτά ήταν και το θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου. Σε ομιλία του σε συνέλευση των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας στις 29 Απριλίου 1976, ο Μακάριος ανέφερε ότι η κυβέρνηση εξέταζε σοβαρά το θέμα της ίδρυσης ενός πανεπιστημίου, το οποίο να είναι ανοιχτό στον υπόλοιπο Ελληνισμό, αλλά και στις γειτονικές χώρες. Αμέσως μετά, με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, διορίστηκε Διϋπουργική Επιτροπή Μελέτης Ιδρύσεως Πανεπιστημίου (ΔΕΜΠΠ). Η επιτροπή εργάστηκε για τέσσερις περίπου μήνες και ετοίμασε απόρρητη έκθεση, την οποία ανέλαβε να επεξεργαστεί το Υπουργείο Παιδείας.

Από την πρώτη και απόρρητη έκθεση της ΔΕΜΠΠ, διαφωτιστικό για τα διλήμματα της εποχής μετά το 1974 είναι το σημείο (β) της παραγράφου 4.5.1: *«Έναντι της ισχυράς πολιτικής θέσεως ότι 'το Κυπριακόν είναι θέμα διαφυλάξεως της κυριαρχίας ενός ανεξαρτήτου κράτους', προβάλλεται η επίσης ισχυρά πολιτική θέση ότι 'το Κυπριακόν είναι ελληνοτουρκική διαφορά'... Θα ήτο μέγα σφάλμα να υποτιμάται η ισχύς της θέσεως ταύτης η οποία ήδη υιοθετείται, δι' ίδια ίσως συμφέροντα, υπό πολλών χωρών. Η εξουδετέρωσις μερικών και η απάμβλυνσις άλλων εκ των στοιχείων επί των οποίων εδράζεται είναι έργον πολύπλοκον το οποίον εις τινα βαθμόν αφορά εις την ευαίσθητον περιοχόν της εθνικής συνειδήσεως και παραδόσεως, θα είναι δε οπωσδήποτε μονομερές υπό την έννοιαν ότι η τουρκική πλευρά ουδόλως θα συνεργασθή, κινούμενη ήδη σαφώς προς την αντίθετον κατεύθυνσιν. Θα ήτο όμως αντίφασις αλλά και ουσιαστική αντινομία, εάν, έχοντες ως άξονα της εξωτερικής πολιτικής μας και του αγώνος μας την υπερεθνικήν θέσιν του ανεξαρτήτου πολυεθνικού κράτους, προεβαίνομεν εις την ίδρυσιν Πανεπιστημίου με χαρακτήρα αμιγώς και εντόνως εθνικιστικόν. Εξ ίσου ανεδαφική εξ άλλου και επικίνδυνος θα ήτο και η απόφασις να αποξενώσωμεν το Πανεπιστήμιον από*

κάθε στοιχείον της εθνικής ταυτότητος του λαού, εν τη αγωνιώδει προσπάθεια να πείσωμεν το ταχύτερον ότι ο εθνικισμός εξέλιπεν» (Α.Τ.Χ. 1976 α). Τα διλήμματα, σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο, που καθόριζαν εξ αρχής το πλαίσιο των συζητήσεων, θα συνεχίσουν να το καθορίζουν – με κάποιες διαφοροποιήσεις – για αρκετά χρόνια και μετά το 1974.

Τον Απρίλιο του 1977, ο υπουργός Παιδείας κατέθεσε στο Υπουργικό Συμβούλιο νεότερη (εμπιστευτική) έκθεση εκ μέρους της ΔΕΜΠ (ημερομηνίας «Δεκέμβριος 1976»), με πρόταση να ληφθεί πολιτική απόφαση για την ίδρυση κυπριακού πανεπιστημίου (Sorphianos 1978: 37-38). Μεσολάβησε ο θάνατος του Μακαρίου και η απόφαση λήφθηκε τελικά στη συνεδρία της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1978 (ΕΜΟΚ 1980: 14).

Από την πλευρά της, η Βουλή των Αντιπροσώπων διεξήγε εκτενή συζήτηση επί του θέματος στα τέλη του 1980, και ενέκρινε ομόφωνα ψήφισμα τον Ιανουάριο του 1981. Με αυτό καλούσε την κυβέρνηση να προχωρήσει χωρίς καθυστέρηση στην υλοποίηση της εξαγγελίας. Την ίδια χρονιά, εμφανίστηκε μια ισχυρή ομάδα πίεσης, το σωματείο με την επωνυμία «Φίλοι του Πανεπιστημίου». Μαζί με άλλες (Τύπος, Ομοσπονδίες Γονέων, κόμματα και οργανώσεις) έδωσαν νέα ώθηση στο θέμα.

Οι επίμονες πληροφορίες ότι η Τουρκοκυπριακή ηγεσία έβλεπε θετικά την ίδρυση ενός διακοινοτικού πανεπιστημίου, το διεθνές ενδιαφέρον γύρω από το θέμα και δύο νέες εκθέσεις της ΔΕΜΠ (το 1981 και το 1982) συνέβαλαν στην αναθέρμανση των συζητήσεων. Στο επίκεντρο της επιχειρηματολογίας όσων έβλεπαν με επιφυλάξεις την ίδρυση ενός πανεπιστημίου ήταν το θέμα της γλώσσας διδασκαλίας. Θεωρούσαν ως πιθανότερο αυτή να είναι η Αγγλική, πράγμα το οποίο εκλάμβαναν ως πλήγμα στον αγώνα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων.

Οι συζητήσεις παρέμειναν άγονες, μέχρι την ανάληψη της Προεδρίας του κράτους από τον Γιώργο Βασιλείου, τον Φεβρουάριο του 1988. Έκτοτε, οι εξελίξεις γύρω από το θέμα άρχισαν να τρέχουν με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Ο βασικότερος λόγος ήταν η πεποίθηση του νέου Προέδρου ότι ένα πανεπιστήμιο ήταν απαραίτητος πυλώνας για εκσυγχρονισμό της κυπριακής κοινωνίας και για ανάπτυξη της έρευνας. Οικονομολόγος και ιδρυτής ο ίδιος ενός πολύ επιτυχημένου ερευνητικού κέντρου, με δραστηριοποίηση στην Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο (ΚΕΜΑ), έβλεπε την οικονομική ανάπτυξη ως απόλυτα συνδεδεμένη με την επιστημονική έρευνα και την ερευνητική δυναμική που δημιουργεί ένα πανεπιστήμιο. Ήταν, εξάλλου, ο μόνος Πρόεδρος που ανήλθε στο αξίωμα χωρίς προηγούμενη πολιτική δραστηριότητα «πρώτης γραμμής» (επομένως χωρίς δεσμεύσεις από το πολιτικό παρελθόν), χωρίς δικό του κομματικό ή άλλο θεσμικό μηχανισμό, και ο πρώτος που ανήλθε στην εξουσία επαγγελλόμενος το νέο, και όχι ως συνεχιστής παρακαταθηκών του παρελθόντος.

Η φιλοσοφία του Γ. Βασιλείου δεν έδωσε καταλυτική ώθηση μόνο στις διαδικασίες ίδρυσης του πανεπιστημίου, αλλά τροποποίησε περαιτέρω την αντίληψη για το τι είναι πανεπιστήμιο, τόσο σε επίπεδο διαμορφωτών πολιτικής, όσο και σε επίπεδο κοινωνίας: Από τις δημόσιες συζητήσεις των προηγούμενων δεκαετιών προκύπτει ότι, αρχικά, η αντίληψη που κυριαρχούσε ήταν πως το πανεπιστήμιο ισούται με ένα ανώτερο «εκπαιδευτήριο». Σταδιακά, άρχισε να προσλαμβάνει στις συνειδήσεις και χαρακτηριστικά «κέντρου έρευνας» (μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οι περισσότεροι που τοποθετούνταν δημόσια εκλάμβαναν τα ερευνητικά κέντρα ως χωριστές μονάδες, επικουρικές στο έργο ενός πανεπιστημίου). Για να αναδειχθεί κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980, με περισσότερη σαφήνεια, ο ερευνητικός, αλλά – σε κάποιο βαθμό – και ο ευρύτερος ρόλος του πανεπιστημίου στην κοινωνία.

Τον Μάιο του 1988, το Υπουργικό Συμβούλιο διόρισε Προπαρασκευαστική Επιτροπή, η οποία και υπέβαλε έκθεση τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Στη βάση των εισηγήσεων της έκθεσης ετοιμάστηκε νομοσχέδιο, που έγινε νόμος τον Ιούλιο του 1989 (Νόμος 144/1989). Τον επόμενο μήνα το Υπουργικό Συμβούλιο διόρισε την Προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή και Προσωρινή Γραμματεία του Πανεπιστημίου. Η ΠΔΕ μετέφερε τις αρμοδιότητές της στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου το 1995, ενώ αυτό είχε αρχίσει τη λειτουργία του από τον Σεπτέμβριο του 1992 (Βάκης 2010: 697-715).

Ακόμη και η επίσημη πανηγυρική τελετή των εγκαινίων, τον Οκτώβριο του 1992, έγινε αντικείμενο εκτενών συζητήσεων, σε συνάρτηση με τον χαρακτήρα του Πανεπιστημίου («ελληνοκεντρικός» ή «κυπροκεντρικός»). Στο επίκεντρο του φόβου για «αποεθνοποίηση» μέσω του Πανεπιστημίου ήταν η γλώσσα ή γλώσσες διδασκαλίας· επομένως, οι συζητήσεις υποχώρησαν αισθητά από τη στιγμή που ο νόμος όριζε ως τέτοια την Ελληνική (και την Τουρκική για τους Τουρκοκυπρίους, εφόσον επιδεικνυόταν ενδιαφέρον). Έτσι, παρά και τη δημιουργία μιας κίνησης από ομάδα διανοουμένων η οποία πίεζε ώστε το Πανεπιστήμιο Κύπρου να προσλάβει «σαφώς ελληνικό χαρακτήρα», το ζήτημα της «ταυτότητας» του σταμάτησε να βρίσκεται στο προσκήνιο. Έκτοτε αναδύεται σπάνια, όταν προγράμματα του Πανεπιστημίου Κύπρου ή πρωτοβουλίες των ακαδημαϊκών του θεωρούνται από μερίδα των ΜΜΕ (ή πολιτικά πρόσωπα) ως υποσκάπτοντα την εθνική συνείδηση και ταυτότητα.

Συμπέρασμα

Η ίδρυση Πανεπιστημίου στην Κύπρο μόλις τη δεκαετία του 1990 δεν δικαιολογείται από τις οικονομικές συνθήκες, τις κρατικές δομές, ή τα επίπεδα ανάπτυξης του

«μορφωτικού ιδεώδους» στην κοινωνία. Αντίθετα, οι παράμετροι αυτές θα συνηγορούσαν στην ίδρυσή του δεκαετίες πριν.

Οι βασικότεροι λόγοι για την αργοπορημένη ίδρυση του πανεπιστημίου στην Κύπρο ήταν:

(α) Το ιδεολογικό-πολιτικό φορτίο που απέκτησε το θέμα, από την περίοδο της Βρετανικής Διοίκησης. Η πεποίθηση του συνόλου σχεδόν της ηγεσίας και της διανοήσης των Ελληνοκυπρίων ότι η αποικιακή δύναμη συνέδεε το ενδεχόμενο ίδρυσης πανεπιστημίου με πολιτικές σκοπιμότητες – άμβλυνση της εθνικής συνείδησης, απομάκρυνση από την Ελλάδα – διαμόρφωσε προκαταβολικά ένα αρνητικό υπόστρωμα αντιμετώπισης του θέματος.

(β) Η απουσία κρίσιμης μάζας ενδιαφερομένων. Οι διέξοδοι που παρέχονταν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα ήταν αρκετά ελκυστικές, και χωρίς μεγάλα εμπόδια στην πρόσβαση. Εκτός από τις δημόσιες και ιδιωτικές σχολές «ανώτερης εκπαίδευσης» που λειτουργούσαν στην Κύπρο, η ακώλυτη πρόσβαση στα πανεπιστήμια της Ελλάδας (και της Τουρκίας για τους Τουρκοκυπρίους), καθώς και οι πολλές υποτροφίες που παραχωρούνταν για σπουδές σε άλλες χώρες μείωναν αισθητά την όποια κοινωνική πίεση για ίδρυση ενός πανεπιστημίου στην Κύπρο. Από την άλλη, η σχεδόν πλήρης απορρόφηση του πνευματικού δυναμικού από τις υπηρεσίες του νεοσύστατου κράτους στέρησε την ιδέα από το να έχει τη σταθερή υποστήριξη σημαντικού αριθμού διανοουμένων.

(γ) Η συνέχιση της ιδεολογικής κυριαρχίας του οράματος για ένωση με την Ελλάδα ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους, και μετά την Ανεξαρτησία, συντηρούσε τον φόβο ότι ένα πανεπιστήμιο θα απομάκρυνε πνευματικά από την Ελλάδα και θα υπέσκαπτε τον

στόχο της Ένωσης. Παράλληλα, η γενικότερη κοινωνική, πολιτική και ιδεολογική «ωρίμανση», που θα επέτρεπε μια σε βάθος δημόσια συζήτηση του θέματος «πανεπιστήμιο», δυσχεραινόταν λόγω των πολιτικών συνθηκών και των κρίσεων, κατά τις δεκαετίες του 1950, '60 και '70.

(δ) Κατά την περίοδο 1969-73 άρχισε να υποχωρεί η ένταση των επιχειρημάτων «εθνικού» χαρακτήρα κατά της ίδρυσης πανεπιστημίου. Εμφανίστηκαν νέες προτάσεις και νέες ομάδες διανοουμένων που υποστήριζαν την αναγκαιότητά του. Όμως, αυτή η πορεία διακόπηκε από τα γεγονότα του 1974, και το ζήτημα θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί πλέον από νέα βάση.

(ε) Το μικρό μέγεθος της τουρκοκυπριακής κοινότητας (σε σύγκριση με την ελληνοκυπριακή), η εκμηδένιση της επιρροής της στο κράτος από το 1964, και το πολιτικό φορτίο της θετικής στάσης της ηγεσίας της στο ενδεχόμενο ίδρυσης πανεπιστημίου κατέστησαν αναποτελεσματική τη θέση της. Μάλιστα, η θετική τοποθέτησή της ενίσχυσε στις συνειδήσεις των Ελληνοκύπριων διαμορφωτών πολιτικής την πεποίθηση ότι ένα πανεπιστήμιο θα ήταν εθνικά ζημιογόνο εφόσον, εκτός των άλλων, θα εξυπηρετούσε τον πολιτικό στόχο της τουρκοκυπριακής ηγεσίας για ενίσχυση των συν-διαχειριστικών θεσμών.

(στ) Ακόμη και μετά το 1974, ανάμεσα στους διαμορφωτές πολιτικής κυριαρχούσε η αντίληψη ότι το πανεπιστήμιο είναι απλώς ένα «εκπαιδευτήριο», συνέχεια των δύο βαθμίδων της εκπαίδευσης. Μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1980 το πανεπιστήμιο αρχίζει να αντιμετωπίζεται ως κέντρο παραγωγής επιστημονικής γνώσης, χώρος έρευνας, και πολυπαραμετρικός φορέας αλληλεπίδρασης με την κοινωνία – με σημαντικές αναπτυξιακές διαστάσεις, κοινωνικές και οικονομικές. Αυτή η

διαφοροποίηση ταυτίστηκε χρονικά με την αποφασιστική ώθηση στις διαδικασίες ίδρυσης του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Η αργοπορημένη ίδρυση και λειτουργία πανεπιστημίου στην Κύπρο είχε ως αποτέλεσμα η κοινωνία να στερηθεί την ευεργετική επίδραση της παρουσίας του, μέχρι τη δεκαετία του 1990. Η σημαντικότερη απώλεια δεν ήταν ο περιορισμός των δυνατοτήτων πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση· ούτε και η ατροφική ανάπτυξη ερευνητικής κουλτούρας. Η μεγαλύτερη απώλεια ήταν ότι η κοινωνία στερήθηκε τη βασική λειτουργία του, «που είναι ο 'διαφωτισμός' του ανθρώπου, η μετάδοση της πλήρους κουλτούρας των καιρών, η αποκάλυψη με σαφήνεια και ακρίβεια του γιγαντιαίου σημερινού κόσμου, στον οποίο πρέπει να προσαρμόσει τη ζωή του ώστε να την καταστήσει αυθεντική» (Ortega y Gasset 2006: 94).

Βιβλιογραφία - Πηγές

Behcet, Hasan. 1969. *Kibris Turk Maarif Tarihi (1571-1968)*. Lefkosa.

Bourdieu, Pierre. - Passeron, J. Claude. 1993. *Οι κληρονόμοι – Οι φοιτητές και η κουλτούρα τους*. Μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος-Μ. Βιδάλη. Αθήνα. Ινστιτούτο του Βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα.

Bourdieu, Pierre. [1966] 1985. «Το συντηρητικό σχολείο», στο *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Επιμέλεια Φραγκουδάκη, Άννα. Αθήνα. Παπαζήσης.

Colonial Reports – Annual, Cyprus-Report for 1930. 1931. London.

Colonial Office. 1948. *Annual Report on Cyprus for the year 1947*. London.

Colonial Office. 1949. *Annual Report on Cyprus for the year 1948*. London.

- Feridun, Husnu. 2000. *Egitimle Bir Omur*, Bogazigi Yayinlari A.S.. Istanbul.
- Karagiorges, Andreas. 1986. *Education Development in Cyprus 1960-1977*. Nicosia.
- Ministry of Education. 1973. *Report on the organization of the Cyprus Education System over the last two years 1971-1973*. Nicosia.
- Ortega y Gasset, J. 2006. *Η αποστολή του Πανεπιστημίου*. Επιστημονική επιμέλεια – Εισαγωγή Π.Γ. Κιμουρτζής. Μτφρ. Γλυκερία Μανιώτη. Αθήνα. Μεταίχμιο.
- Persianis, Panayiotis. 1981. *The political and economic factors as the main determinants of educational policy in independent Cyprus (1960-1970)*. Nicosia. P.I.C.
- Persianis, Panayotis. 2003. “British Colonial Higher Education Policy-making in the 1930s: The Case of a Plan to Establish a University in Cyprus” pp. 351-368 *Comparative Education*. Vol. 33, No 3. Taylor & Francis Ltd.
- Sleight, G. F. 1950. *Report of the Department of Education for the School year 1948-49*. Nicosia (CGPO).
- Sophianos, Chrysostomos. 1978. *Basic issues of Educational Policy*. Nicosia.
- Talbot, J. E. and Cape, F. W. 1913. *Report on Education in Cyprus*. Nicosia.
- Αρχείο Βουλής των Αντιπροσώπων (Α.Β.Α.). 1968 α. «Πρακτικά της Βουλής των Αντιπροσώπων – Σύνοδος Θ' - Συνεδρίασις 28^{ης} Νοεμβρίου 1968 (Αρ. 10)».
- Α.Β.Α. 1968 β. «Πρακτικά της Βουλής των Αντιπροσώπων – Σύνοδος Θ' - Συνεδρίασις 12^{ης} Δεκεμβρίου 1968 (Αρ. 12)».

Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου (Α.Ι.Α.Κ.). 1951. Φάκελος ΞΗ'. «Μακαριότατον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου, Εν Παναγιά 11. 12. 951»

Αρχείο Τάκη Χατζηδημητρίου (Α.Τ.Χ.). 1976 α. Έκθεσις Δ.Ε.Μ.Ι.Π. – Απόρρητον.

Α.Τ.Χ.. 1976 β. Republic of Cyprus. *Confidential Report of the Interministerial Committee on the Establishment of a University in Cyprus*. Nicosia.

Κρατικό Αρχείο Κύπρου (Κ.Α.Κ.). 1966 α. Ε14/ 310/4. «Επερωτήσεις Βουλευτών Βουλής των Αντιπροσώπων – Επερωτήσεις υπό ημερομηνίαν 29^{ην} Μαρτίου 1966».

Κ.Α.Κ. 1966 β. Ε14/383/108-109 «Επίσκεψις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων εις Κύπρον (Δεκ. 1966) – Υπουργείον Παιδείας Λευκωσία Κύπρος – Ανακοινωθέν τη 15 Δεκεμβρίου 1966».

Κ.Α.Κ. 1966 γ. Ε14/383/118-128 «Επίσκεψις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων εις Κύπρον (Δεκ. 1966) – Σύσκεψις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Στυλιανού Αλλαμανή και Υπουργού Παιδείας Κύπρου κ. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι 13.12.1966».

Κ.Α.Κ. 1969. 159/1969/1-3 «Δραστηριότητες Τουρκοκυπρίων – Υπηρεσία Πληροφοριών Κύπρου – Μόρφωσις Τουρκοκυπρίων – Απόρρητον – 13 Μαΐου 1969».

Κ.Α.Κ. 1970. 102/70/28 «Συνεργασία μετά του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Υπουργείον Παιδείας Κύπρου – Σημείωμα – Τη 1^η Ιουλίου 1970».

Κ.Α.Κ. 1971. 236/68/1VΠ «Συμβούλιον της Ευρώπης – Συνέδρια Υπουργών Παιδείας – Σημείωμα προς το Υπουργικόν Συμβούλιον – 26 Ιουνίου 1971».

Κ.Α.Κ. 1972. 236/68/1VΠ /108-111 «Συμβούλιον της Ευρώπης – Συνέδρια Υπουργών

- Παιδείας – Strasbourg, 17 February 1972».*
- Κ.Α.Κ. 1973. 159/1969/50-56 «*Δραστηριότητες Τουρκοκυπρίων – Dr. Servet Sami to Dr. Osorio Tafall UN's Representative in Cyprus – 8th February 1973*».
- Κ.Α.Κ. 1974. 124/1973/1-74 «*Πανεπιστήμιον Ηνωμένων Εθνών – Υπουργείον Εξωτερικών, 28 Ιουνίου 1973 – Υπουργείον Παιδείας 3 Μαΐου 1974*».
- ΑΚΕΛ. 1976. *Το κόμμα του εργαζόμενου λαού*. Λευκωσία.
- Βάκης, Νίκος. 2005. *Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου – Από το Όραμα στη Λειτουργία*. Λευκωσία.
- Βάκης, Νίκος. 2010. «*Η κυοφορία και η γέννηση του Πανεπιστημίου Κύπρου*», στο *Κυπριακή Δημοκρατία – 50 χρόνια επώδυνη πορεία*, επιμέλεια Χρυσόστομος Περικλέους. Αθήνα. Παπαζήσης.
- Βράχας, Φρίζος. 1961. *Προβλήματα και Κατευθύνσεις της Ελληνικής Παιδείας στην Κύπρον*. Λευκωσία.
- Δελτίον της ΟΕΛΜΕΚ*. 1963. Έτος Γ'. Τεύχος 3.
- Εκπαιδευτικός Μεταρρυθμιστικός Όμιλος Κύπρου (ΕΜΟΚ). 1980. *Το Πανεπιστήμιο της Κύπρου*. Δ' Εκπαιδευτικό Σεμινάριο ΠΑΚ. Λευκωσία.
- Εφημερίδα *Halkin Sesi*. 15 Νοεμβρίου 1962 a.
- Εφημερίδα *Halkin Sesi*. 17 Νοεμβρίου 1962 b.
- Εφημερίδα *Halkin Sesi*. 12 Ιουλίου 1965.
- Εφημερίδα *Nacak*. 28 Δεκεμβρίου 1962.

Εφημερίδα *The Cyprus Mail*. 15 Δεκεμβρίου 1970.

Εφημερίδα *The Times*. 28 Δεκεμβρίου 1949 α.

Εφημερίδα *The Times*. 31 Δεκεμβρίου 1949 β.

Εφημερίδα *The Times*. 16-24 Ιουλίου 1953.

Εφημερίδα *Γνώμη*. 2 Ιουνίου 1968 α.

Εφημερίδα *Γνώμη*. 9 Ιουνίου 1968 β.

Εφημερίδα *Γνώμη*. 16 Ιουνίου 1968 γ.

Εφημερίδα *Γνώμη*. 30 Ιουνίου 1968 δ.

Εφημερίδα *Ελευθερία*. 17-25 Ιουλίου 1953.

Εφημερίδα *Ελευθερία*. 13 Ιουνίου 1956.

Εφημερίδα *Ελευθερία*. 5 Απριλίου 1968.

Εφημερίδα *Ελευθερία*. 12 Δεκεμβρίου 1971.

Εφημερίδα *Ελευθερία*. 6 Δεκεμβρίου 1973.

Εφημερίδα *Εφημερίς*. 7 Ιανουαρίου 1950.

Εφημερίδα *Η Χαραυγή*. 9 Μαρτίου 1962.

Εφημερίδα *Η Χαραυγή*. 1,20,26 Ιουλίου 1965.

Εφημερίδα *Ο Αγών*. 12 Ιουλίου 1968 και εξής.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 20 Ιουλίου 1965.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 29 Αυγούστου 1967.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 19 Φεβρουαρίου 1970 α.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 20 Φεβρουαρίου 1970 β.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 27 Μαρτίου 1970 γ.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 1 Απριλίου 1970 δ.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 10 Απριλίου 1970 ε.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 25 Ιουνίου 1970 στ.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 6-7 Φεβρουαρίου 1971 α.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 14 Απριλίου 1971 β.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 7 Ιουνίου 1972.

Εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*. 1 Ιουνίου 1973.

Εφημερίδα *Το Βήμα*. 21 Ιουλίου 1953.

Κιμουρτζής, Παναγιώτης. 2008. “Πανεπιστήμιο και Οικονομία στην Ελλάδα (1837-1862)”, σ. 147-162 στο Μπουζάκης, Σήφης (Επιμ.). *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης*. Αθήνα. Gutenberg.

Κυπριακή Δημοκρατία. 1966. *Δεύτερον Πενταετές Πρόγραμμα Αναπτύξεως (1967-1971) – Cypriot Students abroad by country and field of study (academic year 1966-1967)*. Λευκωσία.

Ο Περί Πανεπιστημίου Κύπρου Νόμος 144/1989.

- Παγκύπριον Γυμνάσιον. 1968 α. *Επετηρίς σχολικού έτους 1966-1967*. Λευκωσία.
- Παγκύπριον Γυμνάσιον. 1968 β. *Επετηρίς σχολικού έτους 1967-1968*. Λευκωσία.
- Παγκύπριον Γυμνάσιον. 1969. *Επετηρίς σχολικού έτους 1968-1969*. Λευκωσία.
- Πανεπιστήμιο Κύπρου. 2004. *Στρατηγικός Σχεδιασμός Πανεπιστημίου Κύπρου 2004-2008*. Λευκωσία. Έκδοση Πανεπιστημίου Κύπρου.
- Πατερέκα, Χρ. 1986. *Βασικές Έννοιες των Bourdieu και Passeron σε θέματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη. Αδελφοί Κυριακίδη.
- Παύλου, Παύλος, Μ. 2014. *Κυπριακή Εκπαίδευση 1959-1974: Εξόχως πολιτική και εθνική*. Διδακτορική Διατριβή στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Περιοδική έκδοση του Υ.Π.. 1962. *Κυπριακή Εκπαίδευσις*. Έτος Γ΄. Τεύχος 14. Απρίλιος.
- Περιοδική έκδοση του Υ.Π.. 1965. *Κυπριακή Εκπαίδευσις*. Έτος Στ΄. Τεύχος 28-29. Φεβρουάριος-Απρίλιος.
- Περιοδική έκδοση του Υ.Π.. 1970. *Κυπριακή Εκπαίδευσις*. Έτος ΙΑ΄. Τεύχος 1-2. Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος.
- Ρίχτερ, Χάιντς. 2007. *Ιστορία της Κύπρου*. Τόμος Α΄ (1878-1949). Μτφρ. Κ. Σαρρόπουλος. Αθήνα. Εστία.
- Ρίχτερ, Χάιντς. 2011. *Ιστορία της Κύπρου*. Τόμος Β΄ (1950-1959). Μτφρ. Χ. Παπαχρήστου. Αθήνα. Εστία.

Σπυριδάκις, Κωνσταντίνος. [1967] 1974 α. «Ανταποκρίνεται η σημερινή εκπαίδευσις της Κύπρου εις τας ανάγκας αυτής;» [20. 3. 1967], σ. 324-325 στο *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*. Τόμος Β΄. Μέρος Β΄. Λευκωσία.

Σπυριδάκις, Κωνσταντίνος. [1972] 1974 β. «Ίδρυσις Πανεπιστημίου εις την Κύπρον», σ. 561-566 στο *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*. Τόμος Β΄. Μέρος Β΄. Λευκωσία.

Σταμέλος, Γιώργος. 1999. *Τα πανεπιστημιακά παιδαγωγικά τμήματα*. Αθήνα. Gutenberg.

Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1968. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1966-67*. Λευκωσία.

Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1972. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1970-71*. Λευκωσία.

Πηγές γραφημάτων και πινάκων

Γράφημα 1. Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1972. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1970-71*. Λευκωσία.

Γράφημα 2. Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1972. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1970-71*. Λευκωσία.

Πίνακας 1. Πηγές στοιχείων: Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1972. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1970-71*. Λευκωσία. – Ministry of Education. 1973. *Report on the organization of the Cyprus Education System over the last two years 1971-1973*. Nicosia.

Πίνακας 2. Πηγές στοιχείων: Εφημερίδα *Nacak*. 28 Δεκεμβρίου 1962. – Υπουργείο

Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1968. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1966-67*. Λευκωσία. – Feridun, Husnu. 2000. *Egitimle Bir Omur*, Bogazigi Yayinlari A.S.. Istambul. – Κ.Α.Κ. 1969. 159/1969/1-3 «*Δραστηριότητες Τουρκοκυπρίων – Υπηρεσία Πληροφοριών Κύπρου – Μόρφωσις Τουρκοκυπρίων – Απόρρητον – 13 Μαΐου 1969*». – Behcet, Hasan. 1969. *Kibris Turk Maarif Tarihi (1571-1968)*. Lefkosa. – Υπουργείο Οικονομικών-Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. 1972. *Κύπριοι Φοιτηταί Εξωτερικού 1970-71*. Λευκωσία.